ՀՆԴԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ — ՏԱՐԻ — ԹԻՒ — 741 — ՇԱԲԱԹ — 21 — ՄԱՅԻՍ 1866

ՄԱՄՐԱՄ

ԼՐԱԳԻՐ

ԳԱՅՄԱՆՔ

Կ. Պոլսոյ եր. Տարեկան 180 դր. Արծաթ
,, ,, Վեցամսեայ 100 ,, ,,
,, ,, Եռամսեայ 60 ,, ,,
Դուռսուրց եր. Տարեկան 200 ,, ,,
,, ,, Վեցամսեայ 110 ,, ,,
Մեկ թիւը՝ Մեծ թերթ 8 ,, ,,
,, Փոքր ,, 1 ,, ,,
Մաքուցման տարը 2 դրուշ է։

ԳԱՅՄԱՆՔ

Բաժանորդագրութիւնը կանխիկ է, եւ տարեկան սմայ 1ԷՌ 1 ամ 18ԷՌ կ'ակսի։
Դուրս գացած լրագրաց համար ծախքը խմբագրութեան վրայ է։
Լրագրոյս վերաբերեալ ամենայն կամք եւ իցէ գրութիւն՝ խմբագիր-Տնօրէնի սկսի ուղղուի. եւ համար ծախքն ալ զրկողին վրայ է։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՂԵԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ 21 ՄԱՅԻՍ 1866

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Գրեթէ եւրոպական լրագրաց ամէն ալ մեծ յոյս մը չեն ցոյց տար որ Արեւելեան գումարուելիք արքայաժողովը տրնայ Եւրոպայի խաղաղութիւնը հաստատել։ Իսկզեան արքայաժողովին տրելի ըլլալն ալ երկրայելի կը թուէր, այլ միջնորդ տերութեանց ջանքերը դիւրացաւ, և Անգղիոյ արտաքին գործոց պաշտօնեի օգնականին՝ Լէյըրտի՝ այս միջոցին Փարիզ գնալը, բանակցութիւններն առաջ էս փութացուց։ Արքայաժողովի պիտի ըլլայ սրեմն, սակայն երեք տարի յառաջ Նաբոլէոն կայսեր առաջարկած արքայաժողովը չէ, — սուր Եւրոպայի բոլոր թագաւորը գլուխները պիտի գումարուէին աշխարհի խաղաղութիւնն ամուր հիմանց վրայ հաստատելու եւ ամէն դժուարակնճիռն խնդիրներ լուծելու համար, — այլ միայն լաւը դեսպանաց ժողով մը՝ որ պարզապէս ներկայ դժուարութիւնները վերընելու միջոցները պիտի խորհի։ Անգլիոյ լրագրներուն խորհրդարանին մէջ՝ որտեղ Ազատ Ֆօրթ որ Ռէֆորմ դարձեալ հարցուց արտաքին գործոց պաշտօնեին թէ արդեօք բանակցութիւններ կրլլա՞ն դեսպանաժողովի մը կամ՝ ուրիշ միջոցաւ եւրոպական քանի մը տերութեանց մէջ եղած վէճերը խաղաղցնելու համար։ Լորտ Ռըսլէնն ալ դարձեալ նոյն տարամէտութեամբ՝ որով քանի մը օր յառաջ նոյնպիսի հարցման մը պատասխան տուած էր՝ ըսաւ թէ գաղտնի բանակցութիւններ կրլլան որք կրնան տերութեանց ժողով մը գումարել, և թէպէտ յուսալի չէ որ այս բանակցութիւնները խաղաղութեամբ վերջանան, բայց անշուշտ լաւ արդարք մը կունենան։ Ահա դեսպանատիւութեան տուած ապահովութիւնը՝ որ պատերազմի երկիւղներէ վրդովեալ միտքերն անդորրելու մասին հաւանական Պիթեան հարցկին լեգուէն վար չմնար։

Իսկ Գաղղիոյ մէջ, ուր երեսփոխանաց ժողովը կառավարութեան քաղաքականութիւնը չկրնար հարցաքննել, իրաց վիճակը փոքր՝ ի շատէ պաշտօնական լրագրաց բերնէն հասկնալու է։ բայց ասոնք ալ դեսպանատիւութեան յաջողելուն վրայ զիւ յոյս կուտան։ Ռոնթիթիւսիոնէլ լրագիրը կրսէ թէ վիճաղ տերութեանց դժուարութիւններն անկարելի կրնեն պատերազմէ հրաժարիլ և իրաց ներկայ վիճակը պահել՝ որ պատերազմին բուն պատճառն է։ Ազգք տերութեանց բարեկամական խրատները մարիկ ընող չըլլար։ իսկ եթէ զօրութիւն գործածեն, այն ատեն խաղաղութիւն ընելու համար իրենք ալ կը հարկադրին պատերազմին մէջ նեռիլ և զայն ընդհանրացնել։ Ռէյ լը-լրագիրն ալ կը ծանուցանէ թէ ա դեսպանագիտական ջանքերն իրենց տրուած կերպարանքն ու կարեւորութիւնը չունին։ և թէպէտ անանց յաջողութենէն բոլորովին յուսահատելու չէ, բայց մեծ վատահութիւն մ'ալ ընծայելու չէ այնպիսի յաջողութեան մը՝ որ օր քան զօր կը դժուարանայ։ Այս յայտարարութիւններէն երկու հետեւութիւն կելնէ։ Նախ՝ թէ վիճող տերութեանց մէջ իրաց ներ՝ այ գիրքը պահել անկարելի է։ երկրորդ՝ թէ յիշեալ տերութեանց և ոչ մէկն իր պահանջումներէն ետ կենալ կուզէ, և այս պարագայից մէջ չէ՝ զոր տերութեանց լրած ջանքերը քիչ՝ յոյս կրնան տալ յաջողութեան։

Անդրեայ թագորիներուն լրագիրները աղտրոմին արքայաժողովն ալ կը դատապարտեն, վասն զի առանց պատերազմին առաջն առնելու՝ ներկայ անընդունելի գումարումը երկարելու պատճառ կըլլայ, և պատերազմին օր մը յառաջ վերջանալը կարգելու։ Արդի պատմութեան մէջ երբեք տեսնուած չէ, կրսէ Սթէնտարտ, որ տերութեանց ժողով մը պատերազմն արգիլած ըլլայ։ Այնպիսի ժողով մը փոքրիկ տերութեանց մէջ եղած վէճերը կրնայ լուծել, բայց ի՞նչ միջոց կրնայ գործածել իր ընելիք որոշումները յարգել տալու համար՝ երբ վիճողները մեծ տերութիւններ են։ Արէքթէ՛ր Լոպրիին ալ արքայաժողովին մէջ Անգլիոյ խառնուիլն աւելորդ կը համարի։ Վասն զի, կրսէ, երեք տարի յառաջ Նաբոլէոն կայսեր առաջարկութիւնը չընդունելու պատճառները հիմա ալ կան և նոյն են։ Անգլիա ի՞նչ բան ունի Եւրոպայի ցամաքային տերութեանց շահուցը համար աշխարհագրական տախտակներ գծելու գործին մէջ։ Արքայաժողովը կա՛մ միայն պարզապէս որոշումներ պիտի ընէ, որք ազգաց կիրքերն աւելի պիտի բորբոքեն, կա՛մ այն որոշումները գործադրելու պիտի ելնէ, և այն ատեն Անգլիա ալ պիտի պատասխանատուութիւններու բանակներ ղրկել իրեն չվերաբերեալ քաղաքականութիւն մը պաշտպանելու համար։ Երբ որ տերութիւնները պատերազմու կը տարամտան, ամէն բան կարելի կըլլայ։ սակայն դեռ չպատերազմած՝ ինչպէ՞ս կարելի է վճռել որ մէկ մէկու երկիրներ տան։

Այս կարուկ դիտողութիւնները խիստ ճշմարիտ են, ինչպէս որ բանակցութեանց վրայ ըսուած զրոյցներն ալ կը հաստատեն։ Իսաբելայ ու Բրուսիոյ արդէն ծանօթ եղած պահանջմանց դէմ Աւստրիա ալ փոխարինութիւն կուզէ, ոչ թէ դրամական՝ այլ հողային, և այս փոխարինութիւնը ոմանք կրսեն թէ Մոլաւ-Ալ՝ ալաքիա պիտի ըլլայ, ոմանք ալ Բրուսիոյ Սիլեզիա ըսուած գաւառը։ Պահանջման դէմ պահանջում, և ամէն կողմանէ մերժում, ուստի և լուծումն առաւել ևս կը դժուարանայ, բայց և այնպէս Ռոնթիթիւսիոնէլ նոր յօդուածի մը մէջ կը ծանուցանէ թէ դեսպանագիտութիւնն այն պահանջումները գոհ ընելու կաշխատի հողային փոխարինութեանց միջոցաւ, որք չգիտցուիր թէ ո՛ւրկից պիտի գտնուին։

Սակայն մէկ բան մը միայն առայժմ ստուգուած կերեւի, այն է՝ որ՝ եթէ Անգլիոյ Գաղղիոյ և Ռուսիոյ ըրած հաշտարար ջանիք խաղաղութիւնը չեն կրնայ պահուիլ, պատերազմի հրդեհը Բրուսիոյ, Իտալիոյ և Աւստրիոյ մէջ ահմանափակ պիտի մնայ։ Բայց քանի որ «գործելու ազատութեան» ընդարձակ սկզբունքը կայ, այս ազատ հաւանականութեան վրայ ալ մեծ վատահութիւն մը չկրնար դրուիլ, և երեք մեծ տերութեանց մէջ բացուելիք պատերազմը վաղ կամ անագան ուրիշ տերութիւններ ալ իր յորձանքին մէջ կը ձգէ։

Պատերազմի երկիւղներուն հաստատութիւն տուող ամենէն զօրաւորը՝ զլնուորական պատրաստութեանց անընդհատ շարունակութիւն է։ Աւստրիոյ հիւսիսային բանակին հրամանատար Պենեդէք Ֆիէլտ-մարշալ ատամիր կեդրոնը Ալ՝ իէնոս հաստատած ըլլալով՝ յայտարարութիւն մը հրատարակեց աւստրիական զօրաց, որուն մէջ քաջութեան կարգապահութեան հաւատարմութեան և անձնուիրութեան զգացումներ արթնցընելով՝ կը յորդորէ զինուորներն որ կայսեր ու հայրենեաց նուիրական իրաւունքն ու պատիւը պաշտպանելու համար արիութեամբ յաղթեն կամ՝ մեռնին։ Աւստրիոյ ամէն քաղաքներէն Գրանշիսկոս-Յոսէփ կայսեր անձնուիրական ուզերձներ կուղղուին, և Ֆունդարայիք կամաւոր զօրաց հրամանատարութիւնն ալ Եգիպտոսի փոխարքայութիւն կը յանձնուի, և փոխարքայութիւն Ի. Դրան վճռած տարեկան տուրքը 70 000 քսակ կաւելնայ, որով եգիպտական տուրքին գումարը տարին 750 000 լիրա կըլլայ։

Գործն այսպէս վերջանալէ յառաջ, կրսէ Լէվնթ Հէրալտ, փոխարքայութիւն առատաձեռնութեան սակեզէն հեղեղն անցեալ շաբթու շարունակ տեղաց։ Տարին 3 000 քսակ Շէյխ-Իսլ-Իսլամին կուտայ, իւլամներուն բաշխելու համար։ Ալ՝ սեմ. Նրամեան Դէորպէյին 5 000 լիրայ տարեկան եկամտաւոր կալուած մը կընծայէ։ իսկ ուրիշներուն ալ օրչափ տուած ըլլալը՝ այս վերջինն ու Ն Խարձրութիւնը միայն գիտեն։ Այս և ուրիշ նուէրներէ զատ Սորին Խարձրութիւն՝ երկուշաբթի իրիկուն իր Լիմիր-կիանի ապարանքը փառաւոր կոչունք մը տուաւ տերութեան բարձրաստիճան նախարարաց և օտար դեսպանաց։ Զորեքշաբթի իրիկուն ալ գաղղիական դեսպան Տը Մոնթիէ մարքիզն իր թագաւորոյ անարանացը կոչունք մը տուաւ Խարձր. փոխարքային։

Փարիզի լրագիրները կը ծանուցանեն թէ Ֆաղել Մաւսթաֆա փաշան Նաբոլէոն կայսեր հետ առանձին տեսութիւն մ'ըներ է։

Մայրաքաղաքիս Լա Թիւրքի լրագիրը սուտ կը հանէ Օ. վի. ոնիոյ Ինտարսիալ լրագրին անցեալները ալ ըսած լուրը թէ Կրետէի ապստամբաց և Օսմանեան զօրաց ըրած մէկ կռուոյն մէջ 800 մեռեալ և վիրաւոր մնացեր են։ Լա Թիւրքի կրսէ թէ կղզւոյն քանի մը նահանգաց մէջ յուզմունքը կը շարունակէ, սակայն կը հաստատէ թէ մինչև հիմա կռիւ եղած չէ։ Մայիս 3ին կղզւոյն կառավարիչ Ալ՝ սեմ. Իսմայիլ փաշան զրիսատեայ բնակչաց յայտարարութիւն մը հրատարակելով՝ հրաւիրեր է զիրենք որ դանդաղին օրինաւոր միջոցներով Ի. Դրան յայտնեն և զիրենք ապստամբութեան դրդռողմարդոց ականջ չդնեն։ Կրետէի պահապան զօրաց վրայ 8 վաշտ հետեւակ և 400 անկանոն զինուորներ ալ աւելցան։ Երկրագործ Խրիստոս Հիմփաշան ալ Հ. ասպէ Ֆրգաթոնով Կրետէի ջուրերը գնայ՝ ցամաքային զօրաց օգնելու համար։ Փոքրիկ նաւատորմիմ՝ ալ Եգրիսական ծովը զրկուեցաւ Ալեքսանդրիայի ծովեզերքը պահպանելու համար, ուր Գարատաղ սահմանագլուխները խռովութեան նշաններ կը տան։ Սպարապետի նախկին տեղապահ Հիւսէյնի փաշան Պոսնայի Հէրսէքի և Յունասանի ու Սերվիոյ սահմանագլուխներուն կայսերական զօրաց հրամանատար անուանեցաւ։

Պ. Թրէզնի, որ Կարոլոս իշխանին կոմանէ օգոստափառ Ինքնակալին գրուած նամակը Ի. Դրան ներկայացնելու պաշտօնով Կ. Պոլիս զրկուած էր, անցեալ շաբթու մայրաքաղաքս հասաւ, և Մօլաւ-Ալաքիոյ գործակալ Պ. Կոլէսքոյի միջնորդութեամբ Խարձր. Բալի փաշային ներկայացաւ։ Սակայն կայսերական կառավարութիւնը Կարոլոս իշխանին նամակը՝ մերժեց, և եւրոպական տերութեանց քով իր ուղեցած ներկայացուցիչներուն հրահանգ տուաւ որ իշխանին գահակալութեան դէմ բողոքեն։ Հետեւաբար Պէրլինի Օսմանեան դեսպան Արիսթարքի պէյ ալ բողոքած ըլլալով, Պ. Տը Պիւմարք պատասխան տուեր է թէ Պուքրէշի բրուսիական հիւպատոսն ալ Կարոլոս իշխանին կառավարութեան հետ պաշտօնական յարաբերութիւն չպիտի ունենայ։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Եգիպտոսի փոխարքայական յաջողութիւնն պզուոյ որդի բարձր։ Իսմայիլ փաշային սերնդոյ անցնելու համար կայսերական հրամանագիր մը հրատարակուեցաւ Մուհարէմ 12 թըւով, և թէպէտ ասոր համար տակաւին եւրոպական տերութեանց կողմանէ ալ պէտք եղած հաւանութիւնը չարուեցաւ, հաւանական է որ դիմադրութիւն չպիտի ընեն, վասն զի Ալ՝ սեմ. Ֆաղել փաշան Փարիզի և Լոնտրայի մէջ գործը դիւրացուցած կերեւի։ Այս առթիւ Կարմիր ծովուն ափերկեան երկրին եղած Աստայի և Սուաքինի գաւառաց կառավարութիւնն ալ Եգիպտոսի փոխարքային կը յանձնուի, և փոխարքային Ի. Դրան վճռած տարեկան տուրքը 70 000 քսակ կաւելնայ, որով եգիպտական տուրքին գումարը տարին 750 000 լիրա կըլլայ։

Գործն այսպէս վերջանալէ յառաջ, կրսէ Լէվանթ Հէրալտ, փոխարքային առատաձեռնութեան սակեզէն հեղեղն անցեալ շաբթու շարունակ տեղաց։ Տարին 3 000 քսակ Շէյխ-Իսլ-Իսլամին կուտայ, իւլամներուն բաշխելու համար։ Ալ՝ սեմ. Նրամեան Դէորպէյին 5 000 լիրայ տարեկան եկամտաւոր կալուած մը կընծայէ։ իսկ ուրիշներուն ալ օրչափ տուած ըլլալը՝ այս վերջինն ու Ն Խարձրութիւնը միայն գիտեն։ Այս և ուրիշ նուէրներէ զատ Սորին Խարձրութիւն՝ երկուշաբթի իրիկուն իր Լիմիրկիանի ապարանքը փառաւոր կոչունք մը տուաւ տերութեան բարձրաստիճան նախարարաց և օտար դեսպանաց։ Զորեքշաբթի իրիկուն ալ գաղղիական դեսպան Տը Մոնթիէ մարքիզն իր թագաւորոյ անարանացը կոչունք մը տուաւ Խարձր. փոխարքային։

Փարիզի լրագիրները կը ծանուցանեն թէ Ֆաղել Մաւսթաֆա փաշան Նաբոլէոն կայսեր հետ առանձին տեսութիւն մ'ըներ է։

Մայրաքաղաքիս Լա Թիւրքի լրագիրը սուտ կը հանէ Օ. վի. ոնիոյ Ինտարսիալ լրագրին անցեալները ալ ըսած լուրը թէ Կրետէի ապստամբաց և Օսմանեան զօրաց ըրած մէկ կռուոյն մէջ 800 մեռեալ և վիրաւոր մնացեր են։ Լա Թիւրքի կրսէ թէ կղզւոյն քանի մը նահանգաց մէջ յուզմունքը կը շարունակէ, սակայն կը հաստատէ թէ մինչև հիմա կռիւ եղած չէ։ Մայիս 3ին կղզւոյն կառավարիչ Ալ՝ սեմ. Իսմայիլ փաշան զրիսատեայ բնակչաց յայտարարութիւն մը հրատարակելով՝ հրաւիրեր է զիրենք որ դանդաղին օրինաւոր միջոցներով Ի. Դրան յայտնեն և զիրենք ապստամբութեան դրդռողմարդոց ականջ չդնեն։ Կրետէի պահապան զօրաց վրայ 8 վաշտ հետեւակ և 400 անկանոն զինուորներ ալ աւելցան։ Երկրագործ Խրիստոս Հիմփաշան ալ Հ. ասպէ Ֆրգաթոնով Կրետէի ջուրերը գնայ՝ ցամաքային զօրաց օգնելու համար։ Փոքրիկ նաւատորմիմ՝ ալ Եգրիսական ծովը զրկուեցաւ Ալեքսանդրիայի ծովեզերքը պահպանելու համար, ուր Գարատաղ սահմանագլուխները խռովութեան նշաններ կը տան։ Սպարապետի նախկին տեղապահ Հիւսէյնի փաշան Պոսնայի Հէրսէքի և Յունասանի ու Սերվիոյ սահմանագլուխներուն կայսերական զօրաց հրամանատար անուանեցաւ։

Պ. Թրէզնի, որ Կարոլոս իշխանին կոմանէ օգոստափառ Ինքնակալին գրուած նամակը Ի. Դրան ներկայացնելու պաշտօնով Կ. Պոլիս զրկուած էր, անցեալ շաբթու մայրաքաղաքս հասաւ, և Մօլաւ-Ալաքիոյ գործակալ Պ. Կոլէսքոյի միջնորդութեամբ Խարձր. Բալի փաշային ներկայացաւ։ Սակայն կայսերական կառավարութիւնը Կարոլոս իշխանին նամակը՝ մերժեց, և եւրոպական տերութեանց քով իր ուղեցած ներկայացուցիչներուն հրահանգ տուաւ որ իշխանին գահակալութեան դէմ բողոքեն։ Հետեւաբար Պէրլինի Օսմանեան դեսպան Արիսթարքի պէյ ալ բողոքած ըլլալով, Պ. Տը Պիւմարք պատասխան տուեր է թէ Պուքրէշի բրուսիական հիւպատոսն ալ Կարոլոս իշխանին կառավարութեան հետ պաշտօնական յարաբերութիւն չպիտի ունենայ։

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԳՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այս աշխարհս մէջ (ինչպէս Ս. Գիրքը կրսէ) մարդ մը չկրնար իր հասակը կանգուն մ'ալ աւելցընել։ սակայն թագաւորութեանց եւ ընկերութեանց մեծ կազմութեան մէջ՝ իշխանաց եւ հասարակութեանց ձեռքն է իրենց վիճակը զարգացընել, այնպիսի օրէնքներ, սահմանադրութիւններ եւ տեղեկութիւններ հաստատելով, որովք մեծ բարիք կրնան ընել ազգաց սերնդոց։ —Պ—ոյ

Երկու տարի անցաւ ազգային Սահմանադրութեան վերաքննութիւնն ըսկըսելէ՝ ի վեր, և չենք դիտեր թէ ո՛րչափ պիտի տեւէ, և նոր Սահմանադրութիւնը ե՛րբ պիտի գործադրութեան սկսի՝ առաւել գործնական և կատարեալ ձեւով մը։ Մարտ 20ի փոփոխութենէն մէկ երկու օր վերջը կը փափաքէինք որ կարելի եղածին չափ քիչ տեւէ այս առ ժամանակեայ վիճակը, և վերաքննիչ յանձնաժողովն իր գործն աւարտելով՝ ամենայն ինչ գարձեալ սահմանադրական ընթացքի մէջ մնայ։ Այս ակնկալութիւնը կը պարտաւորէինք առաջուն մնուցանել, և ազգային ծանրութիւնը ճանչնալով կըսէինք թէ լաւ է հասնի խորհրդածութեամբ Սահմանադրութիւն այնպիսի ձեւի մը վերածել որ երկար ժամանակ փոփոխութեան կարիք չըլլայ, քան թէ ամենայն օր այնպիսի փոփոխութիւններ ընել որք քիչ ժամանակէն եւս դարձեալ փոփոխութեան կարիք ունին։ Սակայն առ ժամանակեայ վիճակ մը չկրնար անարգման կերպով տեւել, ուստի կը յուսանք որ վերաքննիչ յանձնաժողովն այս ալ մտածելով՝ իր կարեւոր պաշտօնին կատարումը շատ չուշացըներ։

Սահմանադրութիւնը գործադրուած տեսնելու բարեպատեհ ժամուն սպասելով, մեք՝ ինչպէս խոստացեր էինք, անոր վերաքննելի կէտերուն վրայ մեր խորհրդածութիւնները կը հրատարակենք, զանազան ազգին ու վերաքննիչ յանձնաժողովին ուշադրութեանը յանձնելով։

Ազգին գործոց խնամատար եղող ամէն խոհական անձինք արդէն գիտած են որ Սահմանադրութեան տարբ կոչմը գործադիր իշխանութեան յատի կոչմութիւն էր։ Սահմանադրական օրինաց նեղքեւ գործադիր իշխանութիւնը, ըստ որում գործադիր, պէտք է համարիա, անդադար, արագաշարժ, հաճ և գործունեայ մարմին մ'ըլլայ։ իր պաշտօնը, պարտաւորութիւնն ու պատասխանատուութիւնը մեկին կերպով որոշուած ըլլալու են, այնպէս որ կարենայ շարունակ շարժիլ և գործել։ և իր ունեցեալներն իրար զարնուելով իրարու ընթացից արգելք չըլլան։ Ազգութեան անդամոց մէջ՝ տեսակ մը հաւասարութիւն (օրիսարիթէ) ըլլալու է։ ամենքն ալ մի և նոյն պատուոյ կէտը, մի և նոյն պարտուց զգացումն ունենալու են, և ամենքն ալ մի և նոյն նպատակին աշխատելու են, այսինքն ազգին օգտակար և արդիւնաւոր ծառայութիւններ ընելով՝ ազգային տարեգրութեանց՝ մէջ իրենց համար պատուաւոր յիշատակարան մ'սատեղծելու։ Եթէ սահմանադրութիւնն այս գաղափարն արդիւնաւորէ, իր նպատակին հասած կըլլայ, այն է բարեկարգ վարչութիւն մը հաստատել ազգին մէջ, որպէս զի անոր ընտանեկան շահերուն հսկէ, տերութեան ու աշխարհի տոչեւ զայն արժանապատիւ ներկայացնէ, ինքզինքն պաշտպան ըլլայ և լուսաւորութեան ու քաղաքակրթութեան բարիքը տարածէ։

Բոլոր ազգերը խնդրոյ մը վայ մի մարութիւն է կուսակցութեան կրից դիմել, և իրարու դէմ անմիտ ատելութեամբ բորբոքիլ։ Ուղիղ բանը պէտք է ճշմարիտ ազգասիրաց մի միայն ազգին բարիքը մտածել առայ, որոյ միջոց մ'է Սահմանադրութիւնը։ Ազգին բարիքը՝ այսինքն մեր բարիքը կուզե՞նք թէ ոչ,— ուրեմն պէտք որ գործադրելի Սահմանադրութիւն մը հաստատենք, քանզի առանց անոր անհնար է որ ազգին անհատական տարբերները մէկ անգ գան ու կանոնաւոր գործ տեսնեն, այլ միայն դաս մը մարդիկ ինքնակոչ կանոնին ընկերութեան դլուխը, և իրենց քմայական սընոր ենութիւնները՝ թէպէտ երբեմն բարիք ալ ընեն՝ չեն կրնար հանրական արդասիք մը յառաջ բերել։ Բայց Սահմանադրութիւնն անգործադրելի է մեր ազգին մէջ, կրնան ոմանք։ —ինչո՞ւ համար։ միթէ՝ քանի տարիներէ հետէ ազգին մէջ՝ որչափ ալ ոչ անտարբերներ կը գտնուին՝ իրենց օրինաւորութեան անժխտելի ապացոյցներ տուող ալ չեղա՞ն։ միթէ քաղաքական դիտութեան մէջ ալ մաթեմատիքական ճշտութեամբ ընդհանուր կանոններ կա՞ն, որպէս զի հայերը դատապարտենք թէ օրինաւոր վարչութեան անյարմար են։ և որովհետև անտարբերքը մեծ մասը կը կազմեն, բոլորովին ձեռնթափ ըլլալո՞ւ ենք զանոնք սրթափեցընելէ։ Բնչպէս նուազատնուլու համար՝ իմացականութեան զօրութիւնը բոլորովին ուրանալու է։

Մեն իր պատճառը կունենայ, և ազգային այս վիճակն ալ պատճառներ ունի։ Սահմանադրական վարչութեանց ապարդիւն ընթացքն ազգին անտարբերութիւնն աւելցուց։ շատերն ալ հը բաժարութիւններէն ու վերընարութիւններէն ձանձրացան, բայց ո՛չ ոք չարեաց արմատը խլելու զբաղեցաւ, այլ առօրեայ միջոցներ միայն գործածուելով, դժուարութիւններէ խուսափելով, գործերն իրենց ընթացքին ձգելով, վերջապէս վարչութիւնն այն անդամալոյծ վիճակին մէջ ինկաւ զոր ամեն մարդ գիտէ։ Բոր պատճառները թէպէտ մարդոց վայ ալ կիյնան, բայց գլխաւորապէս Սահմանադրութեան այն արատներուն մէջ էին, որք՝ ինչպէս արդէն ըսինք՝ գործադիր իշխանութեան լաւ կազմութիւն մը չէին տար։ Ռազմական և Արտաքին ժողովոց անդամներն առանձին պատասխատուութիւն չունէին, այլ հաւաքապէս պատասխանատու էին Ընդհ. ժողովին։ իսկ տեսչական խորհրդոց, և հոգաբարձութեանց կեսանդամներն իրենց գլխոյն հետ երթալով վիճակի մէջ էին։ ասկից յառաջ եկան այն վարչական թոյլ ընթացքը, այն հրաժարականները, վերընտրութիւնները և առաւել կամ նուազ կարևոր կամ անտարբերութիւն։ Ստատուն համարութիւն և համարաբերութիւն չկենալով, չկար նաև այն դդացումը՝ այն վախը՝ զոր միայն պարտականութեան պատասխանատուութիւնը կրնայ տալ հասարակաց պաշտօնէի մը։ Պարտականութիւնը նիւթական հեռանք մը չունէր։ վասն զի պաշտօնին դադարումը շատ անդամ պաշտօնեայն ձանձրալի գործէ մը կազատէր, զոր կա՛մ թախանձանօք կա՛մ ինքզինքը ցոյց տալու համար միայն յանձն առած էր։ Այսպէս ահա ազգային գործը, հասարակաց իրը, զոյն գործադրողաց համար ձանձրոյթ մը կամ ունայն անձնասիրութեան ասպարէզ մը դարձած էր, և ոչ օգտակար պաշտօնատարութիւն մը, ուր ազգայինք հանելու փափաքին տաղանդով և հայրենասիրութեամբ, և ուրիշ ազգին օգտակար ծառայութիւններ մատուցանող անձինք ելնեն։

Ուրեմն իրաց եղելութենէն յայտնապէս կը հետևի որ ազգային Սահմանադրութեան տարտամ ընթացից ներքին պատճառներն էին, նախ՝ գործադիր իշխանութեան յստակ կազմութիւնը, և երկրորդ՝ գործադիր իշխանութիւնը բաղկացընող անձանց պաշտօնին ճշմարիտ սկզբանց վրայ հաստատուած չըլլալը։ Ի՞նչ է ճշմարիտ պաշտօնատարութեան սկզբունքը, եթէ ոչ պաշտօնատարին կոչմանէ խղճի մտօք շարունակ աշխատութիւն, և պաշտօնին ընդունողին կոչմանէ ալ աշխատութեան վարձատրութիւն։ Առանց ասոնց՝ դժուարաւ կարելի է պաշտօն բաւին նշանակութիւն մը տալ։ ուստի և ազգային պաշտօնն ալ՝ հիմա մեր մէջ կամ ամենևին նշանակութիւն չունի, կամ այնպիսի նշանակութիւն մ'ունի որ ազգային պաշտօնատարութեան յարգը կը նուազեցընէ։ Բնա՛ հնչո՛ւ համար ազգին գործը առաջ չերթար և ազգային պաշտօնեաներն ընդունող չգտնուիր։ Բանի որ այս չարիքը չվերնայ, բարեկարգութիւնն անհնար է, ինչպէս որ վարձն ալ մինչև ցարդ ցոյց տուաւ։

Սահմանադրութեան վերաքննիչ Յանձնաժողովը պէտք է որ իրաց խորը թափանցէ, և վարչութեան արմատէն այս չարիքը խլելով՝ ազգու և զօրաւոր գործադիր իշխանութիւն մը կազմելու միջոցները խորհի, որոց մէկ քանին, ըստ մեր դատողութեան, կը համարձակինք առաջարկել։

Եկեղեցական ազգի կազմութիւնն և ընտրական իրաւանց տարմարութիւնն առաջի փոփոխութեան կարօտութիւն չունին։ Եկեղեցական մեծ մասն՝ որչափ և իրենց պաշտօնին բարձրութեանը հաւասար չըլլան, անուրանալի է որ Ս. տաղանդաց պատճառն անոնք չէին։ Ուրեմն միայն գործադիր իշխանութիւնը վերանորոգելու է, Հաղ. ու Արօն։ ժողովոց և տեսչ խորհրդոց ու հոգաբարձութեանց կազմութիւնը բարեռքելով։ Առաջին երկուքը՝ Հաղ. և Արօն։ ժողովները՝ չեն կրնար վերնալ բոլորովին, ըստ որում իրենց տեղը մասնաւոր պաշտօնատարներ չեն կրնար լեցընել, այլ անոնք ազգին հոգևոր ու մարմնաւոր վարչութեան կեդրոնն ընելու է։ որ իրենց գլխոյն՝ Ս. Պատրիարքին և ազգային վարչութեան ձիւղերուն հետ՝ ազգը ներկայացընող երեսփոխանութեան պատասխանատու ըլլան։ Բայց այս պատասխանատուութիւնները կանոնաւորելու և ճիշդ համարաւութեան ներքև ձգելու համար՝ դատարկութեան կը կարօտին, զոր պէտք է կարելի եղածին չափ պարզ դրութեան մը վրայ հաստատել։

Արօնական և Հաղաքական ժողովոյ իւրաքանչիւրին երկուական անդամներ բաւական են կարծենք, որք առաջուան պէս իրենց սովորական նիստերը կընեն։ սակայն այս ժողովներն իրենց որոշումները մինչև հիմա չկրցան ըստ մեծի մասին գործադրել կամ գործադրել. ասոր՝ վասն զի զանազան կատարող պաշտօնատարներ չկային, և խորհուրդներն ու հոգաբարձութիւններն ալ կանոնաւոր պաշտօնատարութեան վրայ հիմնուած չըլլալով՝ եղած որոշմանց քիչերը կրցան գործադրել։ Ուստի Հաղաքական ժողովոյ անմիջական համարաւութեան (քօնթրոլ) ներքև պէտք է հետևեալ կերպով թոշակաւոր պաշտօնատարութիւն մը կազմուի, որուն համար վեց անդամներ բաւական են կարծենք։

1. Տեսչ Բ. Դրան հետ եղած յարաբերութեանց։

2. Տեսչ տեղական և դաւառական գործոց։

3. Տեսչ ազգային երկրամասի։

4. Տեսչ ազգային դատարանութեան։

5. Տեսչ ազգային հաստատութեանց և վանօրէից։

6. Տեսչ ազգային հիւանդանոցի և աղքատաց։

Այս տեսչները պէտք եղածին չափ գործակալ և գրագիր կունենան իրենց ներքև և ամեն օր ազգային Պատրիարքարանն իրենց համար սահմանեալ գրասենեակները նստելով՝ իրենց պաշտօնին կատարմանը զբաղին։ Իսկ ազգի խորհուրդներն ու հոգաբարձութիւնները վերնան, բաց 'ի դատաստանական խորհրդէն, որոյ պաշտօնը չի կրնար մեկու մը յանձնուիլ, և անոնց անդամները՝ որք հիմա ապարդիւն կերպով կը ծառայեն Ազգին, կրնան այն ժամանակ աւելի արդիւնաւոր ասպարէզ մը գտնել իրենց ազգասիրական փոյթն'ի գործ դնելու։ Զուտ կրօնական գործոց՝ Արօնական ժողովը կը նայի գարձեալ. իսկ կրօնական և քաղաքական խաւրն գործոց համար սովորական կերպով Խառն ժողով կը գումարուի։ Հաղ. ժողովին գործը կը դիւրանայ, և իր շաբաթական նիստերուն մէջ պէտք եղած որոշումներն ընելով գործադրութիւնը ո՛ր տեսչի որ անկ է՝ անոր կը ձգէ, տեսչներուն առաջարկութիւնները կընդունի կը քննէ և իր տուրքութիւնը կատայ, վերջապէս իրեն վերաբերեալ ամեն գործերը կարդի կը դնէ։

Իսկ Հաղ. ժողովոյ ընարութեան գալով, Ընդհ. ժողովն իր դիւանին ձեռօք երկրամիկ ընտրելեաց ցանկ մը պատրաստելէ ետ և անոր մէջէն ընտրէ Հաղ. ժողովը։ ան ալ իր կողմանէ գրասենի բուէարկութեամբ ընտրէ ազգային տեսչները։ Այս կերպով Հաղ. ժողովն գործը ազգային երեսփոխանութեան մը նայուն գործադիր յանձնաժողովը կըլլայ, տեսչութեան գլխաւն վրայ հսկելու, անոնց խորհուրդ տալու և համարաւութիւն ընելու համար։ Տեսուչներն ուղղակէս իրեն պատասխանատու կըլլան, ինքն ալ ուղղակէս Ընդհանուր ժողովոյ։

Իսկ տեսչներուն և անոնց տարակարգեալ գործակալաց արուելիք ամամները՝ նիստերուն մ'են ազգային գործոց մէջ մտնելիք բարեկարգութեանց և ճիշդ համարաւութեան նկատմամբ։ Երգի դիւանատան և Պատրիարքարանի այլ և այլ գործակալաց ծախքերը զանազան տեսչութեանց բաժնուելով կը թեթևնան, ազգային արոյ հաւաքումը կարելի կըլլայ, և վարչութեան գործունեայ ընթացքը տեսնելով, չենք կարծեր որ արուած ամամները մեղքցնալ գտնուի։

Այս մեայ դաւառական վարչութիւնները կազմելու խնդիրը։ Բան մեր կարծեաց, ատոնց ալ կազմութիւնը քիչ տարբերութեամբ կրնայ Սեղբոնականին յարմարիլ՝ եթէ առաջնորդական վիճակաց բաժանումը բանաւոր դրութեան մը վայ հաստատուի։ առանց ասոր, անհնար կերևի մեզ կանոնաւոր ազգային վարչութիւններ կազմել ամեն մէկ դաւառաց մէջ։

Ասոնք են գլխաւորապէս ազգային Սահմանադրութեան վերաքննութեան առթիւ մեր մտքին մէջ ներկայացած առաջարկութիւնները, զոր համառօտիւ ծրագրելինք՝ ազգին բարեաց ցանկացող քաղաքագիտաց թոյլով ասոնց վրայ խորհիլ, կամ աւելի դիւրաւ գործադրելի և աւելի օգտակար առաջարկութիւններ ներկայացընել։

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Կաթողիկոսական խնդրոյն համար թէպէտ և երէկ ազգային Երեսփոխանները հրաւիրեալ էին Ընդհանուր ժողով, բայց մեծագոյն օրինաւոր մասն ներկայ չգտնուելուն առեան չըացուելու, և արժան դատուեցաւ վերստին հրաւէր կարդալ ազգային երեսփոխանաց որ բարեհաճին անպատճառ հրամայել 'ի ժողովն, որ պիտի գումարուի յառաջիկայ ուրբաթ օր ժամը 4ին (մայիս 27) 'ի Մայր եկեղեցւոջ 'ի Գումարդարաւ։

Այսպիսի ամենակարևոր գործի մը կարգադրութեան համար ամեն ազգային Երեսփոխան կը փութայ անշուշտ ներկայ գտնուիլ, որպէս զի իր բացակայութեամբը ժողովին օրինաւոր թիւը գտնելու արդելք չըլլայ և մեծ անպատեհութեանց տեղի չտայ։

Ի Պատրիարքարանի Հայոց 21 մայիս 1866

Պատ. խարքարանի առ ժամանակեայ վարչութեան Խառն ժողովն հետևեալ անօրէնութիւններն ըրաւ, զորս արժան կը համարինք հաղորդել մեր արդոյ ընթերցողաց։

1. Խառն ժողովը՝ կեդրոնական մասուկին հաշիւները դոցել տալու համար արդէն քանիցս անգամ թաղերուն օրինաւոր հաշուեկշռները խնդրած ըլլալով, Թաղ. խորհուրդներէն ոմանք պրկած էին ուզուած հաշիւները և ոմանք ո՛չ։ այս վերջիններուն ըրած զանցառութիւնը ազգային բոլոր երից և մասից մասին ձեռնարկուած կարգադրութեանց մեծ արգելք ըլլալուն համար, Խառն ժողովը պարտաւորեցաւ այս անգամ անոնց վերջնական ազդարարութիւն ուղղել, հրաւիրելով զերենք որ ըստ պարտաւորութեան իրենցմէ խնդրուած հաշիւները տան։

2. Թաղական խորհուրդներէն ոմանք՝ հակառակ սահմանադրական կանոնաց, առանց Կեդրոնական վարչութեան իմաց տալու՝ նորոգութիւններ, շինութիւններ, փոխառութիւններ ընելով և պարտամուրհակներ կնքելով, ոչ միայն իրենց թաղին յառաջադիմութեան աղբիւրները յանձնուած կ'ապառեն, այլ նաև ազգային մէջ Կեդրոնական վարչութեան ալ մեծ ներքնութիւն կը պատճառեն։ Ուստի որոշուեցաւ որ այսու հետև Սահմանադրութեան համեմատ այնպիսի նորոգութիւններ, շինութիւններ և այլն, Կեդրոնական վարչութեան գիտութեամբ ըլլան, և այս մասին պարտականութիւն ընող Թաղ. խորհուրդները պատասխանատու ճանչցուին, այսինքն առանց հրամանի վարչութեան ըրած այսպիսի ծախքերնին և պարտքերնին հաշուեհատուցմունքներուն մէջ չընդունուին, և իրենց անդամներն անձնապէս պատասխանատու ելլան։

Այս մասք շրջարերական սուղուեցաւ Թաղ. խորհուրդներուն 'ի դիմաց Խառն ժողովոյ։

3. Ս. Փրկչի հիւանդանոցը իր ընկերական նպատակէն հեռացած և ազգին կարողութենէն վեր չափազանցութեանց ասրուած ըլլալով, ասկէ առաջ շատ յաւելի վիճակի հասած և մեծ մեծ ազգային պարտքեր պատճառած ըլլալը արդէն յայտնի է հասարակութեան։ Ազգը կամ հոգարարձութիւնները ամեն խղճալներուն հանելիք ըսելով՝ յիրաւի օգնութեան կարօտ պատասարելոց պիտոյքը ուրիշներուն հետ բաժնելու սիրողներ են, այնպէս որ՝ օրինակի համար ասան հոգիի հաշիւ բաւական ըլլալիք հայը քսան հոգիի կերցընելով ամենն ալ կէս կուշակէս անօթի վիճակի մէջ մնացուցած է։ Թէպէտ այս վերջին քանի մը տարիները Նախախնամութեան իր ապնիւ գործիք բարեպաշտուհի Խանամալ սիկնայք գիւղական անձնուիրութեամբ ձեռնտու այցելութիւններով մխիթարեցին, հագուցին, կերուցին և խղճալի պատասարելոց շատ պիտոյքը հոգացին։ բայց և այնպէս ամեն բանի հասնել անկարելի էր։ ինչու. որ ինչպէս ըսինք՝ կարողութենէ վեր չափազանց ասած էր հիւանդանոցը։ Ուստի Խառն ժողովը այժմեան բարեջան հոգարարձութեան հետ խորհրդակցելով, նոր կարգադրութիւն ըրաւ անոր մասակարարութեանը, պատասարելոց ըստ արժանւոյն խնամասարութիւն ապահովելու համար՝ անոնց թիւը սահմանափակ ընել և ծախուց հաւասար հաստատի ազբիւրներ գտնել որոշեց։ այնպէս որ այսուհետև մասակարարութիւնը չխանգարի և պարտքեր չգոյանան։ Այս մասին կանոնագրութիւն մը պատրաստեց զոր քիչ օրէն պիտի հրատարակէ 'ի հանդարատութիւն մասց բարեսէր ազգայնոց։ որոց սիրտը դիւրագոյց է միշտ առ հասարակ խղճալեաց՝ նամանաւանդ հիւանդանոցի պատարելոց մասին։

Խառն ժողովն զբաղած է նաև ազգային Պատրիարքարանի երկոց և մասից մէջ հաւասարակշռութիւն հաստատելու, և կը յուսայ որ այս փափաքելիները պատակին հասնի։ արդէն իսկ հասած ալ կրնար համարուիլ եթէ ամեն թաղական ու Առաջնորդական վարչութիւններն իրենց պարտաւորութիւնը խղճիւ մասց ճանչին ու կատարին։ Եթէ ասոր ալ յաջողի Խառն ժողովը, այսու հետև սահմանադրական հաւաքուելիք ազգային տուրքը կամ մեծ ոգին մասը՝ միայն յառաջադիմութեանց՝ այն է գպրոցական բարեկարգութեանց կրնայ գործածուիլ։

Կը մնայ այնուհետև ազգային հին պարտուց խնդիրը։ Այս պարտուց վճարման կերպը որոշելու համար պէտք է բոլորին ճիշդ դումարը որոշուի։ ուստի ազգային պարտուց և պահանջից ցուցակները պատարաստելու զբաղած է Խառն ժողովը՝ ձեռամբ բարեջան Տընտեսական խորհրդոյ, որ արդարև այս մասին անխոնջ կաշխատի և շատոնց կախ մնացած բոլոր հին հաշիւները մաքրելու եռանդ է, որով Ազգին մեծ ծառայութիւն մ'ըրած պիտի ըլլայ։

4. Զիլինկիրեան Յակոբոս վարդապետը իրեն դէմ եղած գանգատանաց և դատից պատասխանելու համար՝ Սբրազան Պատրիարք Հօր կոչմէն քանի մ'անգամ 'ի Պատրիարքարան հրաւիրուած ըլլալով, անհնազանդ գտնուելուն համար՝ բռնի զինքը հոն տանել տալու որոշում ըրաւ Խառն ժողովը։

5. Խառն ժողովը տեսնելով որ Տաճեան Ա. սեմ. Յոհաննէս պէյ թոռն ըլլալով Մարբուհի տիկնոջ կտակին վրայօք ազգայնոց մէջ տարաձայնութիւններ կը պարտին, և ըրածիք ալ սկսած են խօսիլ, որպէս թէ անոր գործադրութեանը դէմ արդելք ծագած ըլլայ, և այլն, պարտք սեպեց այն տարաձայնութեանց շարժառիթները իմանալու համար՝ Պէշիկթաշի Թաղ. խորհրդոյն պաշտօնական տեղեկութիւն խնդրել, յիշեալ կտակին վաւերական օրինակները տեսնելու միանգամայն հասկնալ թէ ինչո՞ւ համար մինչև հիմա յիշեալ կտակին գործադրութիւնը ետ մնացեր է։ Ուստի սոյն մասք Պէշիկթաշի Թաղ. խորհրդոյն նամակ գրուեցաւ Խառն ժողովոյ կողմէն։

Էկնայ նախկին առաջնորդ Գեր. Սիկոդայոս արքեպիսկոպոսը Սիկոմիդիոյ վիճակին առաջնորդական փոխանորդ կարգուելով, անցեալ շաբաթ օր Սիկոմիդիա դնաց։

Սոյն քաղաքէն ըսուած կուսան մեզ թէ Արմաշու վանահայր Գեր. Եփրեմ վարդապետին ընտրութիւնը հաստատող Պատրիարքական կոնդակը կիրակի օրը մեծ հանդիսիւ Արմաշու վանուց եկեղեցւոյն մէջ կարդացուելով՝ նորընծայ վանահարն իր տթոռը բարձեր է։

Ս՛կարանութիւնը վանահոր հետ համակամ և միասիրա՝ վանքին յարատև բարեկարգութեան և զարգացման միջոցներուն կ'զբաղին, և որպէս որոշեր են վանքին ուսումնարանն անյապաղ նորոգել՝ երեսուն աշակերտ ապարատարելու կերպով, զրոս հեռաղհեռ Սիկոմիդիայէն և այլ տեղերէն պիտի հաւաքեն ընտրանօք, և եկեղեցական նութեան ու փարձապետութեան պիտի կրթեն։

Տարակոյս չկայ որ այս կերպիւ վանքն արդիւնաւոր դրութեան մը մէջ մնալով, մեծ ծառայութիւններ կրնայ մատուցանել ազգին և մասնաւորապէս Սիկոմիդիոյ վիճակին բարոյական զարգացմանը։

Իսկիւտար 19 մայիս 1866

. . . խմբագիր։

Մայիս 14 թուով երևցած Մասիս պատուական լրագրիս մէջ նուազասիս յայտնէ յանուանէ յիշատակութիւնը մեզ հարկեցուցիչ սոսիթ մ'եղաւ որ այն հրատարակուած բանին ճիշդ էութիւնը աշխարհաւոր ծանուցանենք, որպէս զի որ և իցէ ուղղամտ եւ իրաւասէր անձ մը ինքզինքն կշռէ թէ անուանուածասէր եւ ազգասնամ կտակագիրը ինչ ասիճան յառաջատես խոհականութեամբ վարուեր է ընդհանուր ազգին օգուտը եւ իր բարի նպատակը յարատեւել տալու։

Ազգասէր բարերարը իր ազատ կամեցողութեամբը 'ի վաղուց առաջադրած ըլլալով որ ազգիս մէջ խմաստուն, բարեկիրթ եւ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ հարազատ եկեղեցականներ հասցընելու ժառանգաւորաց դպրոց մը հաստատէ, անոր ամեն պիտոյքը մատակարարուելու բաւական եկամուտ ըլլալու համար իր ստացուածքէն այս եւ այն ինչ կալուածները իր « համահարազատ ազգին լուսթեանը յիշատակ » նուիրեց յատուկ կտակագրով մը յամին 1859 ապրիլ 12. որուն մէջ սահմանուած է թէ նոյն դպրոցին եւ թէ այն կալուածներուն յառաջացման եւ յարատեւութեան կարեւոր կարգադրութեանց հանդամանքները, միշտ իրեն եւ իր յաջորդացը վերատեսչութեան, վարչութեան եւ աւանդատու տերութեան իրաւունքը։ Եւ այս կտակագիրը անեղծ եւ անմոռաց մնալու համար Ս. Էջմիածնի Ս. Կաթողիկոսին եւ հոգեւոր Սինոդին եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքին եւ ազգային կոմին վաւերացընել տալուս։ Կալուածներուն բարգաւաճելու հոգատարութիւնը կտակագիրը իր վերատեսչութեանը ներքեւ խնամակալ Ատենի մը յանձնել կարգադրած էր կտակին մէջ։ ժամանակին արդեւսոսի դէպքերը՝ որ խոհական անձանց յայտնի է, անգործադրելի ըրին այս հանդամանքը։ որով ազգասէր բարերարը տարեցուցաւ նոր անօրինմամբ մը փոփոխել կտակին այս տրամադրութիւնը, որպէս զի նպատակին հաստատութիւնը ապահովի։ Ուստի փոխանակ խնամակալ ատենի՝ ազգային Կեդրոնական Վարչութեան յանձնել կալուածոց հոգատարութիւնը։ Սիրով եւ բերկրութեամբ գնդուեց այն ատեն ազգային ժողովը այս անօրինումը, եւ երկու կոմին պարմանագիր ըլլալով կտակին հանդամանացը վրայ այս առաջին անգամ եղած փոփոխութիւնը հաստատուեցաւ 1861 թուին։

Կեդրոնական Վարչութիւնը իր յանձնառած պաշտօնը Արմաշու վանուց միաբանութեան ապարդիւն կատարեալ անտարբերութեան կերպ մը բռնեց կալուածոց հոգատարութեան մասին։ մինչեւ այնչափ որ՝ նոյն միաբանութիւնը իր զբաղմանց մէջ անկարող եղաւ։ չէ թէ միայն օր ըստ օրէ բարգաւաճելու նոյն կալուածները ըստ պարմանագրին, այլ գոնէ իրենց առաջին վիճակին մէջ նոյնութեամբ պահպանելու։

Ո՞ր ազգասէր սիրտ կը հանդուրժէ անցաւ մնալ ազգային կալուածոյ մը այս վիճակիս հասնիլը լսելով։ հապա ինչ վերք եւ կսկիծ կը կրէ նոյն ինքն կտակատէր եղողը՝ երբ տեսնէ որ իր յիշատակը անխնամ թողուած կը խոտորանայ, կտակին գործադրութիւնը տարապարման կը հեռանայ եւ իր նպատակը ոչնչանալու վտանգի մէջ կիյնայ։ Կը գտնուի՞ արդեօք այնպէս մէկը որ տարակոյս կամ թէ ներեր բարերարին որ այս վիճակիս մէջ ալ դարձեալ անփոյթ ապահովութեամբ մնայ, եւ ապառէ որ այսօր չէ նէ՝ զէթ օր մը իր նուիրած յիշատակը պիտի վերանորոգի։ Կամ անիրաւ կը համարուի՞ այն կտակատէրը՝ որ իր կտակին փճանալու ընթացքը իր աչքին առաջը ունենալով՝ ամեն հնարք եւ միջոց կը բանեցընէ որ վերահաստատութիւն տայ իր կտակին եւ առաջադրեալ նպատակը յարատեւելու սահմանի մէջ մնացունէ։

Ահա տասներորդ մը ազգասնամ կը-

տակարդիրը · իր համանարաղատ ազգին լրութեանը նոր լրած կալուածները խոստացման վիճակէն ազատելու եւ անոնց հատորովը մատակարարելի՝ ժառանգաւորաց դպրոցին հատատուելը եւ յարատեւ վիճակի մէջ գրուելը ապահովցընելու մըտաք՝ կտակին հիմնական սկզբունքները նոյն թողլով, միայն մէկ քանի տրամադրութեանց վրայ անօրինուած բրաւ այս երկրորդ անգամ, եւ կալուածները՝ որ ազգին գրութեանը իսկ եւ իսկ ստացուածքն են, Ս · Երուսաղէմի սրբոց Յակոբեանց հանրահրաչակ վանուոյ յատուկ սեպհականութիւն վերագրելով, անոնց անմիջական գործադրութիւնը նոյն վանուց անընդհատ յաջորդութեամբ մէկ հոգեւոր գլխոյ հովանաւորութեան ներքեւ բարեկարգեալ միաբանութեան յանձնեց յատուկ անօրինագրով մը · եւ նոյն միաբանութեան անօրէն ժողովին յանձնառական գիր ընդունելով կատարեալ ապահովութիւն ստացաւ իր առաջադրեալ նպատակին հոստատութեան եւ յարատեւութեան մասին · Եւ որպէս զի այս անօրինումը աղատ կանք իր կենդանութեանը բրած եւ իր իսկական ստորագրութեամբ եւ կնքովը սահմանած ըլլալուն ըստուգութեանը այժմեան ազգային խան ժողովը վկայէ եւ հաստատութիւն տայ, նուազագոյն յանձնից ներկայացընելու նոյն ժողովին՝

Ցիրաւ ի ժողովին մէջ բաւական խօսք եղաւ առաջարկութեան վրայ · մէկ քանին անօրինագիրը չէ թէ հաստատելու՝ այլ եւ կարդալու անդամ անաճ դանուելան պատճառաբանելով թէ ազգին յիշատակ եղած գանձը եան չառնուիր, որպէս թէ Երուսաղէմի վանքը ազգին եղած չըլար · եւ երկու հոգի ալ իրաւունք ասել ցուցուցին ազգաւոր բարերարին՝ քանի որ կալուածոցը հոգ չէ ասուեր վարչութեան կողմէն · Վերջապէս յանձնարարութիւն մը եղաւ նուաստս կտակատէր բարերարին խօսելու ի գիմաց ժողովոյն · Եւ մինչդեռ ես պատգամաւորութիւնս ի գործ դնելու համար վերրսին ժողովոյն ներկայանալու եւ վերջին խօսք մը տալու համար գումարման օրը կը նկատի կատարեալ վստահութեամբ որ ժողովին մէջ պիտի մնայ այս դէպքը, որովհետեւ սենեկին դուռը գոցուած էր եւ ըզգուշաւոր հակողութիւն մ'եղած էր խօսակցութիւնը դուրս չելնելու · Եւ ահա դեռ ժողովին օրը չեկած՝ երկու լրագրի մէջ միանգամայն յօդուածներ հրատարակուեցան այս բանիս վրայօք, (որոց մէկը ձեր Մասիսն է), եւ կը զարմանամ թէ ի՞նչ միջոցաւ հաղորդուեր էին · Եւ ինչպէս որ վերոյգրեալ պատմութենէս կերեւի, որչափ սիրալ հաղորդուած է, եւ ինչ անաեղութիւններ ուրեմն գրուածները · վասն զի՝

Ա · Կտակը նոյն է՝ ինչ որ յառաջմանէ սահմանած եւ վաւերացած է Ս · Էջմածնի Սիւնհոդին եւ Պօլսոյ ազգային ժողովին · եւ փոփոխութիւն անդամ կրած չէ իր հիմնական սկզբանց մէջ՝ թող թէ նորոգուած ·

Բ · Կտակատէր բարերարին իր համահաղազատ ազգին լրութեանը յաւերժական յիշատակ նուիրած կալուածները եւ առնուած չեն, այլ անդարձական կերպով դարձեալ ազգին ընդհանրութեան իսկ եւ իսկ ըստացուածքն են, եւ ոչ մասնաւոր ազգային ճիւղինը, այսինքն՝ Էջմիածնի կամ Երուսաղէմի կամ Արմաչու վանից եւ ոչ ալ Կ· Պոլսոյ Ամիրայեն ·

Գ · Կտակին նպատակը՝ այս է ժառանգաւորաց դպրոցին հատատութիւնը եւ կալուածոց հասոյթը անոր պիտոյից եւ եթէ մատակարարուիլը անփոփոխ մնալով, գործադրութեան արամադրութիւններուն վրայ է այժմեան եղած անօրինումը, ինչպէս որ եղաւ առաջ 1861 թուին կեդրոնական վարչութեան յանձնուելով, որ նա ալ Սրմաչու վանից միաբանութեանը յանձնեց ·

Դ · Ազգասէր բարերարը նոյն իսկ կտակին պայմանաւ իրեն վերապահեալ վերատեսչութեան եւ վարչութեան եւ աստղագիտութեան երրակի իրաւամբ այժմէն ինքը դեռ ի կեանս ըլլալով իր յիշատակ ըրած կալուածները խնդարմանք եւ հիանալարար ալ առաջադրեալ նպատակը ապագայ վանդէ պահպանելու համար կարող է ամեն միջոց ի գործ դնել՝ կտակին մէջ այս մասին վերաբերեալ կարգադրութեան զօրութեամբը, ինչպէս որ կարող եղաւ առաջին անգամ գործադրելու՝ յուսալով թէ կեդրոնական վարչութեան հակողութեամբը կը պահպանուի ·

Ե · Այս անօրինումը՝ որուն փոփոխաւ-

թիւն» անուն տալով ձեր լրագիրն ալ «ամենասարեւոր» ըլլալը խոստովանելը էր՝ ընդդէմ խղճի եւ ամենեսին ոչ, երկու պատճառաւ · Մէկ մը որ՝ ազգային ժողովն էին կտակին վկայութիւն տրուած մասին մէջէ լրագրիդ խղճը ասնչող «մինչեւ ցնչանախոց» խօսքը · եւ այն ալ «մինչեւ ցնչանախոց ստուգութեան» գրուած է՝ չէ թէ «փոփոխութեան» · ան, որչափ առ խաբեպես կը դեղեւէ՝ ի խաւարի ընթացողը · Երկրորդ՝ թէ եւ «փոփոխութեան» գրուած ըլլար եւ անիկա «ամբարշտութիւն» անուանէր անդարձական կտակը, այս խօսքը կտակագրին սահմանաց կարգադրութեանցը հակառակ վարուելու յանդգնողաց համար է՝ եւ ոչ թէ նոյն իսկ կտակագրին՝ ամար, որ արդէն ինքը կտակին վերջաբանութեան մէջ տարաբերելի անէծք կը կարդայ անոնց՝ որ իր առաջադրեալ գործոյն խափանմանը եւ նպատակին խանգարմանը եւ կամ անկեց խոտորելու ուղղակի կամ անուղղակի պատճառ կուտան · Եւ միթէ կալուածներուն բարգաւաճութեան հոգ չտանիլը եւ խոպանանալու թոյլ տալը կտակային առաջադրեալ նպատակին խափանման պատճառ տալ չէ · լրագիր մը՝ անդարձական կտակին այս հատուածին առաւել դող եւ տարաբի կրել պէտք է թէ որ ատուգիւ խըզճանարութիւն ունի ·

Այս տեղեկութիւնները ձեզմէ՞ ինչպէս որ ուրիշ մէկ քանի լրագրաց միջոցաւ՝ իմ տիրելի ազգայնոց հաղորդելու ձեռնարկելը ուրիշ դիտումը չունի, բայց միայն գործին բուն էութեան եւ ստուգութեան վերահասու ընել դաժնը · Վասն զի այն անօրինումը՝ որուն համար ձեր լրագիրը կը գրէ թէ «խան ժողովը ազգին իրաւունքը յարգելով եւ իր առ ազգն ունեցած պարտաւորութիւնը ճանչելով չէ ուզեր հաճութիւն տալ», նոյնը արդէն եղած ըմնցած եւ ի գործ գրուած բան մի է · եւ լրագրիդ առթիւ մեր այս ճիշդ բացատրութիւնն ալ հրատարակուելով ընդհանուր ազգին գիտութիւնը բաւական կըլայ վկայելու բանին հաստատութեանը ·

Ընդունեցէք · · · խմբագիր, իմ մեծարանաց հաւատիքը, եւ հաճեցէք զետեղել սոյն գրուածս ամբողջ այս անգամ ձեր պատուական լրագրին մէջ, որում ակընկալելով մնամ եւ այլն ·

Յ-ի · Մ-ռ-ելի ·

Այս նամակին խօսքերէն յայտնի կը տեսնուի, որ ազգասէր ամիրային միակ բաղձանքն՝ իր ըրած կտակին կամ շնորհին ժամ՝ առաջ եւ ապահովագոյն որդիանուելուին է յօգուտ ազգին · բայց թէ այս ազնիւ նպատակին հասնելու համար եղած նոր անօրէնութեան վրայ մեծապատիւ նամակագրին ըրած խորհրդածութիւնները եւ մէջ բերած փաստերը կրնան իրաւանց խնդիրը լուծել, եւ բարեսէր ամիրային կամքաւ ըրած անօրէնութիւնը փոխել, այս կեսերուն վրայ մեր ընելիք խորհրդածութիւններն ուրիշ անգամի կը թողունք ·

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Օրատատրաւ Ինքնակալն առաջին կարգի Օսմանիէ պատուանշան շնորհեց Թոգանօթարանի վերատեսուչ Պ· սեմ· Ռիզա փաշային, որ այս առթիւ՝ Ն· կայսերական վերհսկողութեան ներկայացնալու պատիւ ունեցաւ ·

Յիշեալ քահանան խմբագրով որ այսպիսի նամակ մը գրուած է մեզ իրեն համար, փաթթացեր խնդիր գրեր է մեզ որ չհրատարակենք զայն, որպէս զի Պ · Զամուրճեան նոր առիթ մը չունենայ վերսին զենքը պատարակելու ·

Աբժ · քահանային խնդիրը մնատմ մը կը կատարենք՝ զանց ընելով Պ · Գ · Մ · Շերիմեանի երկրորդ նամակին հրատարակութիւնը, բայց որպէս զի պատճառը սխալ կարծեաց եւ մեկնութեանց առիթ չըլլայ, արժան կը համարինք հոս գնել յիշեալ Աբժ · քահանային առ մեզ գրած նամակը որուն մէջ ցաւելով կը տեսնենք թէ Պ · Զամուրճեան խիստ անեկնայ եւ անվայել կերպով կը հարձակի յիշեալ նորընծայ եկեղեցականը, եւ յատուկ դիտումամ՝ անեցած կելեւի զայն բարոյապես մեռցընելու ·

« · · · խմբագիր ·

«Պարոնայ ·Ն· Յ· Հանեսս Զամուրճեան Տէրոյենց պատուելեին՝ նուաստութեան եկեղեցական ըլլալէն՝ ի վեր Երեւակի մէջ իմ վրայ գրած հաւատաքննական յօդուածները որ գիտեմ թէ ի՞նչ արժէք կրնան ունենալ՝ ամեն անոնց՝ ուրեմն՝ ուրիշ կամ անուղղակի պատճառ կուտան · Եւ միթէ կալուածներուն բարգաւաճութեան հոգ չտանիլը եւ խոպանանալու թոյլ տալը կտակային առաջադրեալ նպատակին խափանման պատճառ տալ չէ · լրագիր մը՝ անդարձական կտակին այս հատուածին առաւել դող եւ տարաբի կրել պէտք է թէ որ ատուգիւ խըզճանարութիւն ունի ·

Այս տեղեկութիւնները ձեզմէ՞ ինչպէս որ ուրիշ մէկ քանի լրագրաց միջոցաւ՝ իմ տիրելի ազգայնոց հաղորդելու ձեռնարկելը ուրիշ դիտումը չունի, բայց միայն գործին բուն էութեան եւ ստուգութեան վերահասու ընել դաժնը · Վասն զի այն անօրինումը՝ որուն համար ձեր լրագիրը կը գրէ թէ «խան ժողովը ազգին իրաւունքը յարգելով եւ իր առ ազգն ունեցած պարտաւորութիւնը ճանչելով չէ ուզեր հաճութիւն տալ», նոյնը արդէն եղած ըմնցած եւ ի գործ գրուած բան մի է · եւ լրագրիդ առթիւ մեր այս ճիշդ բացատրութիւնն ալ հրատարակուելով ընդհանուր ազգին գիտութիւնը բաւական կըլայ վկայելու բանին հաստատութեանը ·

Ընդունեցէք · · · խմբագիր, իմ մեծարանաց հաւատիքը, եւ հաճեցէք զետեղել սոյն գրուածս ամբողջ այս անգամ ձեր պատուական լրագրին մէջ, որում ակընկալելով մնամ եւ այլն ·

Յ-ի · Մ-ռ-ելի ·

Այս նամակին խօսքերէն յայտնի կը տեսնուի, որ ազգասէր ամիրային միակ բաղձանքն՝ իր ըրած կտակին կամ շնորհին ժամ՝ առաջ եւ ապահովագոյն որդիանուելուին է յօգուտ ազգին · բայց թէ այս ազնիւ նպատակին հասնելու համար եղած նոր անօրէնութեան վրայ մեծապատիւ նամակագրին ըրած խորհրդածութիւնները եւ մէջ բերած փաստերը կրնան իրաւանց խնդիրը լուծել, եւ բարեսէր ամիրային կամքաւ ըրած անօրէնութիւնը փոխել, այս կեսերուն վրայ մեր ընելիք խորհրդածութիւններն ուրիշ անգամի կը թողունք ·

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Օրատատրաւ Ինքնակալն առաջին կարգի Օսմանիէ պատուանշան շնորհեց Թոգանօթարանի վերատեսուչ Պ· սեմ· Ռիզա փաշային, որ այս առթիւ՝ Ն· կայսերական վերհսկողութեան ներկայանալու պատիւ ունեցաւ ·

Յիկամիդիոյ Պահէճիկ գիւղաքաղաքէն անցեալ շաբթու հանրագիր մը Պարիզաքարան եկած է, որով տեղւոյն ժողովուրդն եւ եկեղեցականաց դասը դառնապէս կը բողոքեն Պ · Զամուրճեան Տէրոյենց պատուելեին դէմ՝ որ իր Երեւակին միջոցաւ Պահէճիկի նորընծայ քահանայ Աբժ · Տ · Յոհաննէս Մկրտչանը իրրեւ բողոքական պարաւելէ դատ անոր քահանայական կոչմանը փոփոխող եւ արժանաւորութեանը վկայող բոլոր ժողովուրդն եւ եկեղեցական դասը՝ ինչպէս նաեւ Արմաչու Պէրը · վանահայրը եւ ձեռնադրող եպիսկոպոսն ալ բամբասեր է իրրեւ բողոքականամիտ ·

Պ · Զամուրճեան Տէրոյենց պատուելին նաեւ անցեալները Պահէճիկին մեզ գրուած Պ · Մ · Շերիմեանն ատարագրութեամբ նամակ մ'իր կծու բամբասանաց նիւթ ըրած ըլլալով, նամակին հեղինակը երկրորդ եւ երկար նամակաւ մը կը հերքէ անոր առարկութիւնները, եւ մասնաւորապէս Աբժ · Մըկրտիչեան Տ · Յոհաննէս քահանային վրայ հրատարակած վատահամբաւութիւնները ·

Յիշեալ քահանան խմբագրով որ այսպիսի նամակ մը գրուած է մեզ իրեն համար, փաթթացեր խնդիր գրեր է մեզ որ չհրատարակենք զայն, որպէս զի Պ · Զամուրճեան նոր առիթ մը չունենայ վերսին զենքը պատարակելու ·

Աբժ · քահանային խնդիրը մնատմ մը կը կատարենք՝ զանց ընելով Պ · Գ · Մ · Շերիմեանի երկրորդ նամակին հրատարակութիւնը, բայց որպէս զի պատճառը սխալ կարծեաց եւ մեկնութեանց առիթ չըլլայ, արժան կը համարինք հոս գնել յիշեալ Աբժ · քահանային առ մեզ գրած նամակը որուն մէջ ցաւելով կը տեսնենք թէ Պ · Զամուրճեան խիստ անեկնայ եւ անվայել կերպով կը հարձակի յիշեալ նորընծայ եկեղեցականը, եւ յատուկ դիտումամ՝ անեցած կելեւի զայն բարոյապես մեռցընելու ·

« · · · խմբագիր ·

«Պարոնայ ·Ն· Յ· Հանեսս Զամուրճեան Տէրոյենց պատուելեին՝ նուաստութեան եկեղեցական ըլլալէն՝ ի վեր Երեւակի մէջ իմ վրայ գրած հաւատաքննական յօդուածները որ գիտեմ թէ ի՞նչ արժէք կրնան ունենալ՝ ամեն անոնց՝ ուրեմն՝ ուրիշ կամ անուղղակի պատճառ կուտան · Եւ միթէ կալուածներուն բարգաւաճութեան հոգ չտանիլը եւ խոպանանալու թոյլ տալը կտակային առաջադրեալ նպատակին խափանման պատճառ տալ չէ · լրագիր մը՝ անդարձական կտակին այս հատուածին առաւել դող եւ տարաբի կրել պէտք է թէ որ ատուգիւ խըզճանարութիւն ունի ·

Այս տեղեկութիւնները ձեզմէ՞ ինչպէս որ ուրիշ մէկ քանի լրագրաց միջոցաւ՝ իմ տիրելի ազգայնոց հաղորդելու ձեռնարկելը ուրիշ դիտումը չունի, բայց միայն գործին բուն էութեան եւ ստուգութեան վերահասու ընել դաժնը · Վասն զի այն անօրինումը՝ որուն համար ձեր լրագիրը կը գրէ թէ «խան ժողովը ազգին իրաւունքը յարգելով եւ իր առ ազգն ունեցած պարտաւորութիւնը ճանչելով չէ ուզեր հաճութիւն տալ», նոյնը արդէն եղած ըմնցած եւ ի գործ գրուած բան մի է · եւ լրագրիդ առթիւ մեր այս ճիշդ բացատրութիւնն ալ հրատարակուելով ընդհանուր ազգին գիտութիւնը բաւական կըլայ վկայելու բանին հաստատութեանը ·

Ընդունեցէք · · · խմբագիր, իմ մեծարանաց հաւատիքը, եւ հաճեցէք զետեղել սոյն գրուածս ամբողջ այս անգամ ձեր պատուական լրագրին մէջ, որում ակընկալելով մնամ եւ այլն ·

Յ-ի · Մ-ռ-ելի ·

Այս նամակին խօսքերէն յայտնի կը տեսնուի, որ ազգասէր ամիրային միակ բաղձանքն՝ իր ըրած կտակին կամ շնորհին ժամ՝ առաջ եւ ապահովագոյն որդիանուելուին է յօգուտ ազգին · բայց թէ այս ազնիւ նպատակին հասնելու համար եղած նոր անօրէնութեան վրայ մեծապատիւ նամակագրին ըրած խորհրդածութիւնները եւ մէջ բերած փաստերը կրնան իրաւանց խնդիրը լուծել, եւ բարեսէր ամիրային կամքաւ ըրած անօրէնութիւնը փոխել, այս կեսերուն վրայ մեր ընելիք խորհրդածութիւններն ուրիշ անգամի կը թողունք ·

Մեռամ	Ընդթարար
2 մայիս 1866	Յոհաննէս Քահանայ
Պաղչէճիկ	Մկրտչեան

Մարսովոյ Եշաղ քաղաքէն հեռագրելը կը գրեն մեզ ·

« · · · · խմբագիր ·

«Արտիցաւով կարդացի «Լա Թրիբիք» օրագրէն առած եւ պատուական լրագրդդ մէջ հրատարակած Եշաղ պատահած խռովութեան պատմութիւնը · ուր ասուած է թէ խռովարար օտարականաց կարդին մէջ դատուած են քաղաքիս հայ բնակիչներն ալ · Այս ցաւ իմ եւ ամեն ճշմարիտ հայ անշուշտ պիտի ցաւ ի այս պիտի անտեղի անբաստանութեան մը վրայ · վասն զի՝ մէկ կրնայ ու բանալ հայուն հաւատարմութիւնը որ ունի առաքրութիւն եւ առ ամրողջ ազգն այն երկրին, որ իրր նոր հայրենիք ընդունած է իրեն շատ գարերէ ի վեր · Այսուամենայնիւ չեմ՝ կրնար ուրանալ թէ այն սարսափելի կոտորածին առնը հարիւրաւոր բանտարկելոց մէջ որոնք էին ամեն ազգէ եւ դլխաւորապէս Ռոմիներ՝, չգտնուեցաւ հայ անձ մի ալ որ նոյն միջոցին սրճարան գտնուելով ամեն այն տեղ եղողներուն հետ մէկէն՝ իմէկ զբարկանութեամբ վերցուեցան մինչդեռ նոքա սարսափած ինչ ըլլալը չէին գիտեր, սակայն մանրամասն քննութիւններէ եւ անմեղութիւններն հաստատուելով մինչեւ երրորդ օր ամենքն ալ ազատուեցան, ինչպէս նաեւ յիշեալ հայ անձը ·

Ուրիշ հայ երիտասարդ մ'ալ կըլլայ ան տեսարանին փոդոցին առն երթալու առեն, յանկարծ հրաձիգ գնդակէ մը զարնուելուցաւ եւ երկրորդ օրը հոգին աւանդեց, զոհ ընելով գ Ժրաքար պատահմանը · Բարի վայ ալ ամենեին մեղադրանաց տեղի չկայ · վասն զի իրր ապահեռաւոր եւ միակ պաշտպան իւր ծերունի մօրն եւ առաք անօգնական ազգի քեռն, ընտանեկան եւ կենցաղավարական վիճակի չէին ներեր իրեն քաղաքական գործերով զբաղիլ · իսկ ազգասիրական ոգւոյ կողմանէ եւ ոչ նշոյլ երեւցած է անդամ նորա վրան ·

Հա, մեծարգոյ խմբագիր, ասանք են հայերը՝ որոց համար երկրիս օրագիրները « հայեր » անուանը աւելցուցին իւրեանց երկրորդ ազգութեան մէջ, առանց յանուանէ զոք նշանակելու, ուզելով ջնջել կամ դէթ անտես ընել մեծագոյնմար ազգի մը անունը՝ որանցմէ հարիւրաւոր անձինք՝ դանուեցան բուն իսկ կռուոյն մէջ ·

Կուգայ երրորդ անձ մ'ալ, գրին երկրիս Ռոմին լրագիրը « Բիսաուտ » կանուանէ եւ « ազգասիրաց դլուխ » · Սիկա է Մեծ · Յակոբ Ինճէ Ռոպերդ անուանի հայ վաճառականը, որ հաղարաւոր հանդիսականաց մէջ ինքնալ դանուած էր իրր հանդիսական առանց ազգասիրութեան պարտաւորութիւնն կամ միաբ անդամ ունենալու · Իսկ երբ զբրքը մեկց ժողովրդեան վրայ եւ զօրականին մէկը հրաձգի սրաքովը վիրաւորեց զգլուխն եկեղեցւոյ երկրիս՝ այն է զՄեծարգոյնին · յիշեալ Մեծ · վաճառականը այս տեսնելով, չդիմացաւ սիրտը որ թողու վիրաւորեալ քահանայապետ մը ամենակոս ըլլայ իւր բնիկ ոչխարներէն · ուստի բուն իսկ իւր կեանքը վտանգի մէջ դնելով՝ վազեց եւ ըլլնական քաջութեամբն հաղարաւոր մարդկանց եւ զինուորաց մէջէն վերուց եւ ազատեց զդժբաղդ Մեծարգոյնին · Այս պատճառաւ է ահա որ ազատամրաց կլլա հրատարակուեցաւ և'ի դատաստան մատնուեցաւ ·

Դատաստանի փոխանորդն կարմատանէր գնա թէ ազատանակ եւ սուր՝ ի ձեռին պատերազմեցաւ զինուորաց դէմ երբ ընդհանուին դատ ազան անդամ չունեցաւ · Բանի մ'օրէն եաքը դատը տեսնուելով բազմաթիւ վկաներու երդմամբ — որոնց մէջէն նաեւ եօթն կամ ութը գնդապետ եւ հարիւրապետ զօրականներ — հաստատուեցաւ թէ ազնիւրաւ է ամբաստանութիւնը, եւ արդարութիւնը անպարտ դանելով զսա եւս ազատեց ·

Կուսոյն պատճառն եւ հետեւանքն ամսոյս 21էն 108 համարով գերմանական « Բրէսս » լրագրին մէջ ամենայն ճշդութեամբ հրատարակուած լինելով աւելորդ կը սեպեմ առ այժմ ուրիշ տեղեկութիւններ ալ տալ · Իսկ այս սուտ ամբաստանութեան պատճառը՝ դուցէ իրենց ազգակիցները պաշտպանել կամ պահպանութիւններն ծածկելու դիտմամբ լինելով հարկ էր անմեղները յանցաւորներուն տեղ դատապարտել · Բազաքիս երիտասարդներէն ոմանք սոյն անիրաւութեան վայ արդէն բողոք բարձած լինելով եւ տեղւոյն օրագրաց միջոցաւ ըստ արժանւոյն հերքելով, կը դիմեմ առ Ձեր ազգասիրութիւն եւ կարաչեմ որ Ձեր պատուական թերթին միջոցաւն ալ իմացընելու բարեհաճիք՝ այն պատուական հասարակութեան, որ առ ջի հրատարակուած յօդուածովը դուցէ համարու մ'քիչ մը թաւ-

* Պաղչէճիկէն գրուած նամակի մը խօսքին նայելով, Պ · Զամուրճեանին այս տարեճանի յիշեալ քահանային դէմ ոխալուն պատճառն այս էնեղեր որ Մկրեան Տ · Յոհաննէսն անցեալ տարի Նիկոմիդիոյ երեսփոխանութեան կոչմանէ Արմաչու վանաց հաշիւներն առնելու համար կազմուած յանձնաժողովին անդամ ըլլալով · վասն զի հաշիւներուն մէջ գտեր է որ Պ · Զամուրճեան 6000 ղուրուշ մուրտակու պարաք ունի վանքին մնուելիին, եւ փոխանակ այս պարաքը վճարելու, իր յօրինած քրիստոնէական տարրերէն 1000 օրինակ Նիկոմիդիա գրկեր է հանդուցեալ Առաքելոյ օրով, եւ 4000 ղուրուշ անոնց դինը՝ կը պահանջէ եղեր վանքէն · բայց Տ · Յ · Մկրեան եւ ընկերները թող չեն տուեր միաբանութեան այս 4000ը վճարել եւ որոշեր են որ 6000 ղրշ պարաքին դիրնալու դրամ ·

* Հրեայք ·

ղաղրոյդ մէջ հրատարակած Եշաղ պատահած խռովութեան պատմութիւնը, ուր ասուած է թէ խռովարար օտարականաց կարդին մէջ դատուած են քաղաքիս հայ բնակիչներն ալ · Այս ցաւ իմ եւ ամեն ճշմարիտ հայ անշուշտ պիտի ցաւ ի այս պիտի անտեղի անբաստանութեան մը վրայ · վասն զի՝ կրնայ ու բանալ հայուն հաւատարմութիւնը որ ունի առաքրութիւն եւ առ ամրողջ ազգն այն երկրին, որ իրր նոր հայրենիք ընդունած է իրեն շատ գարերէ ի վեր · Այսուամենայնիւ չեմ՝ կրնար ուրանալ թէ այն սարսափելի կոտորածին առնը հարիւրաւոր բանտարկելոց մէջ որոնք էին ամեն ազգէ եւ դլխաւորապէս Ռոմիներ՝, չգտնուեցաւ հայ անձ մի ալ որ նոյն միջոցին սրճարան գտնուելով ամեն այն տեղ եղողներուն հետ մէկէն՝ իմէկ զբարկանութեամբ վերցուեցան մինչդեռ նոքա սարսափած ինչ ըլլալը չէին գիտեր, սակայն մանրամասն քննութիւններէ եւ անմեղութիւններն հաստատուելով մինչեւ երրորդ օր ամենքն ալ ազատուեցան, ինչպէս նաեւ յիշեալ հայ անձը ·

Ուրիշ հայ երիտասարդ մ'ալ կըլլայ ան տեսարանին փոդոցին առն երթալու առեն, յանկարծ հրաձիգ գնդակէ մը զարնուելուցաւ եւ երկրորդ օրը հոգին աւանդեց, զոհ ընելով գ Ժրաքար պատահմանը · Բարի վայ ալ ամենեին մեղադրանաց տեղի չկայ · վասն զի իրր ապահեռաւոր եւ միակ պաշտպան իւր ծերունի մօրն եւ առաք անօգնական ազգի քեռն, ընտանեկան եւ կենցաղավարական վիճակի չէին ներեր իրեն քաղաքական գործերով զբաղիլ · իսկ ազգասիրական ոգւոյ կողմանէ եւ ոչ նշոյլ երեւցած է անդամ նորա վրան ·

Հա, մեծարգոյ խմբագիր, ասանք են հայերը՝ որոց համար երկրիս օրագիրները « հայեր » անուանը աւելցուցին իւրեանց երկրորդ ազգութեան մէջ, առանց յանուանէ զոք նշանակելու, ուզելով ջնջել կամ դէթ անտես ընել մեծագոյնմար ազգի մը անունը՝ որոնցմէ հարիւրաւորներ անձինք՝ դանուեցան բուն իսկ կռուոյն մէջ ·

Կուգայ երրորդ անձ մ'ալ, գրին երկրիս Ռոմին լրագիրը « Բիսաուտ » կանուանէ եւ « ազգասիրաց դլուխ » · Սիկա է Մեծ · Յակոբ Ինճէ Ռոպերդ անուանի հայ վաճառականը, որ հաղարաւոր հանդիսականաց մէջ ինքնալ դանուած էր իրր հանդիսական առանց ազգասիրութեան պարտաւորութիւնն կամ միաբ անդամ ունենալու · Իսկ երբ զբրքը մեկց ժողովրդեան վրայ եւ զօրականին մէկը հրաձգի սրաքովը վիրաւորեց զգլուխն եկեղեցւոյ երկրիս՝ այն է զՄեծարգոյնին · յիշեալ Մեծ · վաճառականը այս տեսնելով, չդիմացաւ սիրտը որ թողու վիրաւորեալ քահանայապետ մը ամենակոս ըլլայ իւր բնիկ ոչխարներէն · ուստի բուն իսկ իւր կեանքը վտանգի մէջ դնելով՝ վազեց եւ ըլլնական քաջութեամբն հաղարաւոր մարդկանց եւ զինուորաց մէջէն վերուց եւ ազատեց զդժբաղդ Մեծարգոյնին · Այս պատճառաւ է ահա որ ազատամրաց կլլա հրատարակուեցաւ և'ի դատաստան մատնուեցաւ ·

Դատաստանի փոխանորդն կարմատանէր գնա թէ ազատանակ եւ սուր՝ ի ձեռին պատերազմեցաւ զինուորաց դէմ երբ ընդհանուին դատ ազան անդամ չունեցաւ · Բանի մ'օրէն եաքը դատը տեսնուելով բազմաթիւ վկաներու երդմամբ — որոնց մէջէն նաեւ եօթն կամ ութը գնդապետ եւ հարիւրապետ զօրականներ — հաստատուեցաւ թէ ազնիւրաւ է ամբաստանութիւնը, եւ արդարութիւնը անպարտ դանելով զսա եւս ազատեց ·

Կուսոյն պատճառն եւ հետեւանքն ամսոյս 21էն 108 համարով գերմանական « Բրէսս » լրագրին մէջ ամենայն ճշդութեամբ հրատարակուած լինելով աւելորդ կը սեպեմ առ այժմ ուրիշ տեղեկութիւններ ալ տալ · Իսկ այս սուտ ամբաստանութեան պատճառը՝ դուցէ իրենց ազգակիցները պաշտպանել կամ պահպանութիւններն ծածկելու դիտմամբ լինելով հարկ էր անմեղները յանցաւորներուն տեղ դատապարտել · Բազաքիս երիտասարդներէն ոմանք սոյն անիրաւութեան վայ արդէն բողոք բարձած լինելով եւ տեղւոյն օրագրաց միջոցաւ ըստ արժանւոյն հերքելով, կը դիմեմ առ Ձեր ազգասիրութիւն եւ կարաչեմ որ Ձեր պատուական թերթին միջոցաւն ալ իմացընելու բարեհաճիք՝ այն պատուական հասարակութեան, որ առ ջի հրատարակուած յօդուածովը դուցէ համարու մ'քիչ մը թաւ-

(1.) Յայտարարութիւն Նաբոլէոն կայսեր Եւրոպայի վերաղարձին առեն հրատարակեալ 1815ին ·

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Նարօլէոն կայսեր գրած Ալեսարու Վարքը՝ որ Ն· բոլոյին պատմական գրականութեան մէջ մեծ համբաւ ստացաւ, շարունակ յառաջանալու վրայ է · Տարի մը մ'ի՛նչ անցնելէ եաւ, երկրորդ հատորն ալ օրերս հրատարակեցաւ, եւ միւս հատորներն ալ հետզհետէ հրատարակուելու համար, այն հեռատեսութեանց յաջող կերպով վերջանալուն կ'ապասուի, որովհետ կայսրն իրմէ առաջ եկող պատմագրաց լուծել չէրցած քանի մը խնդիրները պիտի կարենայ եզեր լուծել · Նարօլէոն Գ · այս գործին վրայ մասնաւոր հոգ ու խնամք տարած է, եւ հռոմայեցի գիր ցարտնին քաջպարծութեան ասպարէզ ինչպէս անձամբ ինքն է · Այս երկրորդ հատորը, Ալեսարու Գաղղիայ մէջ մղած պատերազմները կը պատմէ, եւ մինչեւ քաղաքային պատերազմին սկիզբը կը հասցընէ, որով Ալեսար Պոնապարտեսի յաղթերով, ինքնակալութիւնը հաստատեց · Կը յուսանք թէ մեր ընթերցողաց հատնելի կըլլանք՝ իրենց աչաց առջեւ դնելով հեւաեալ հատուածները, որոց մէջ Ալեսարու հատարակարութեան եւ հռոմէական ընկերութեան ծրագրին ներքեւ կրնան նաեւ նշմարել Նարօլէոն Ա · եւ Գ · եւ իւրաքանչիւրին առեն եղած փարիզեան յեղափոխութիւնները ·

ԱՏԵՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱԼԵՍԱՐՈՒ ԱՌ ԶՕՐՆ

Մինչեւ՝ ի Հռոմ ամենայն ինչ շինթուած էր, եւ Պոմպէոս, իւր կուսակցութեան առուանական գլուխը, այլ եւ այլ պահանջմանց ու գրգռմանց ենթակայ կըլլար, Ալեսար, ինքնիրեն ներ ըլլալով եւ իր ապառ որոշմանց մէջ՝ հանդարտութեամբ կ'ապասէր՝ ի Հռոմ վերնա՝ որ իր թշնամեաց անխորհուրդ կատարութիւնն իւր հաստատմանութեան եւ իրաւանց դէմ գալով խորտակի Ժողովրդեան արիւնները · Մարկոս Պոմպէոս եւ Կ· Կասիոս, Պուբլիոսի եւ Սէլլոսի հետ ընկերացած, իւր քով կը վազեն · Հռոմայ անցքերը լսելով սուրհանդակներ կը հանէ լեռներէն անցին իւր բանակը գումարելու համար, բայց առանց ասոր ապասելու 13ի Լեգէոնը կը գումարէ, որ միայն անցած էր Ալբեան լեռներէն, եւ քիչ խօսքերով՝ իր զօրաց կը յիշեցնէ հին թշնամանքներն ու նոր անիրաւութիւններն որոց զոհ եղած էր ·

« Ժողովուրդն արատութիւն սըլաած էր իրեն, թէեւ բացակայ, որ նորէն հիւպատատութեան հետամուտ ըլլայի, սակայն այս շնորհէն օգուտ քաղելու ժամն հասած տեսնելով, իւր հակառակորդք ընդդիմացան, յօդուտ հայրենեաց կընդրեցին իրմէ որ երկու մասէն բաժնուի, եւ երբ զոհողութիւնն բրաւ, զանոնք իր դէմ գործածեցին Ներակաւանն եւ ժողովրդեան օրինաւոր հրամաններն արհամարհեցին եւ ժողովրդեան արիւնաց ընդդիմութեան հակառակ նոր հրամանագրեր հանեցին · Տրիբունաց միջամտութեան իրաւունքը, զոր Սիլլա իսկ յարգած էր, ի դերեւ հանեցին, եւ հռոմէական ժողովրդեան ներկայացուցիչները դերեաց կերպարանքը ծպտեալ իր բանին ապասասանեցան · Բոլոր իր հաշտարար առաջարկութիւնները մերժեցան, եւ անոնց փոխարէն Պոմպէոսի առաջարկութիւններն ընդունուեցան, որ նախանձու վառեալ, Ալեսարու հետ ունեցած հինաբերայ բարեկամութեան կապերը խզեց · Ալեսարաւ ի՞նչ պատճառ կար հայրենիքը վտանգի մէջ հրատարակելով · հռոմէական ժողովրդեան ի՛զէն հրաւիրելու, որպէսզի ժողովրդեան ապասանեցան՝ Ի՞նչ ուրեմն ինչ ի՞նչ պատճառ՝ Ներակաւանի եւ Պոմպէոսի ամբաստանութեան պատճառն այս էնեղեր որ Մկրեան Տ · Յոհաննէսն անցեալ տարի Նիկոմիդիոյ երեսփոխանութեան կոչմանէ Արմաչու վանաց հաշիւներն առնելու համար կազմուած յանձնաժողովին անդամ ըլլալով · վասն զի հաշիւներուն մէջ գտեր է որ Պ · Զամուրճեան 6000 ղուրուշ մուրտակու պարաք ունի վանքին մնուելիին, եւ փոխանակ այս պարաքը վճարելու, իր յօրինած քրիստոնէական տարրերէն 1000 օրինակ Նիկոմիդիա գրկեր է հանդուցեալ Առաքելոյ օրով, եւ 4000 ղուրուշ անոնց դինը՝ կը պահանջէ ե

լի այնչափ յաջողութեամբ ծառայեցին հասարակապետութեան, այնչափ ձեռկատարութիւններ վատակեցան, որոնք Պալքանի հնապանդեցուցին, դիմադարձները ու ըրիտանացիները նուաճեցին, որ անոր թշնամիներն իրենց թշնամիներն են, և անոր բարձրանալն ու փառքն իրենց գործն է։

Ընդ հանուր ցնծութեան ազդակները կը պատասխանեն Կեսարու այս առնախօսութեան։ Երեքհազարներորդ լեգէոնին զօրականները կարդալեն թէ պատրաստ են ամէն զոհողութեանց, և իրենց զօրավարին ու ժողովրդեան տրիւնեներուն եղած թշնամանաց վրէժը պիտի ինդրեն։ Ամէն հարիւրապետ՝ զգացոյց իւր անձնուիրութեան՝ իւր ծախիւքը վաշտ մը հիմնելով որ պահել, ամէն զօրական ձրի ծառայել և հարուստներն ազգքաները պահել յանձն կառնուն, և բոլոր քաղաքային պատերազմին ատեն, կըսէ Սուետոնիոս, ոչ ոք այս ուխտերուն դրժեց։ Հա բանակին անձնուիրութիւնը Միայն Լաբիէնոս, զոր Կեսար կը սիրէր մանաւորապէս և զոր բարերարութեամբ լցուցած էր, Գաղղիացւոց յաղթողն դառը ձգելով Պոմպէոսի կողմն անցաւ։ Սիկիլոն և իր կուսակցութիւնը կարծեցին թէ այս փախստականն իրենց մեծ զօրութիւն պիտի բերէ, սակայն Լաբիէնոս, որ Կեսարու ներքև ճարտար զօրապետ մ'եղած էր, անոր հակառակորդաց բանակին մէջ մեծ արժէք չունեցաւ։ Փախուստն երբեք մարդիկ չմեծցներ։

ԿԵՍԱՐ ԿԸ ՀԱՐԿԱԴՐԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ

Դերազոյն վայրկեանը հասած էր։ Երկու բան կը մնար Կեսարու ընելիք, կա՛մ ծերակուտի հրամանին հակառակ իր բանակին գլուխը կանգնիլ, կա՛մ իր թշնամեաց անձնատուր ըլլալ, որք զինքը Պատիլինայի դաւակցաց վճռակը հաստատելով՝ ի մահ պիտի դատապարտէին, եթէ Դրակքոսի Սատուրնինոսի և ուրիշներու նման պատերազմին մէջ չըսպաննէին։ Հոս բնականաբար սա խնդիրը կը ներկայանայ։ Կեսար որ յաճախ պատերազմի դաշտերուն վրայ մահուան դիմադրաւ եղած էր, պէտք չէ՞ր որ նաև երեթալ դիմադրաւ ըլլար անոր՝ Հռոմ, և իր հրամանատարութենէն հրաժարիր, քան թէ այնպիսի կուռ մը հանէր որ հասարակապետութիւնը քաղաքային պատերազմի մը մէջ պիտի ձգէր։ Այո՛, եթէ իր անձնուրացութեամբ կարենար անիշխանութենէ ապականութենէ և բռնաւորութենէ ազատել զՀռոմ։ Ո՛չ, եթէ այն անձնուրացութիւնն իւր սրտին ամենենէն սիրելի եղած բանը՝ հասարակապետութեան վերանորոգումը՝ փանդի մէջ ձգէր։ Կեսար իւր բնաւորութենէն եղող մարդոց պէս՝ կեանքը բանի տեղ չէր դներ, և իշխանութիւնն իշխելու համար չէր սիրեր, այլ ժողովրդական մասին դլուխն ըլլալով՝ կզգար որ իրմէ եաւ մեծ դատ մը կը մընայ պաշտպանութեան կարօտ, դատ մը որ զինքն յառաջ կը մղէր և կը հարկադրէր յաղթել՝ հակառակ օրինաւորութեան, հակառակ իւր թշնամեաց չարախօսութեանց և հակառակ ապագայից անստոյդ դատաստանին։ Քայքայուելու վրայ եղած հռոմէական ընկերութիւնը տեր մը կուզէր։ Իտալիա՝ հարստահարեալ՝ իւր իրաւանց ներկայացուցիչ մը, լուծի ներքև դորացեալ աշխարհ՝ փրկիչ մը։ Պէտք էր որ իր պաշտօնէն փախչելով՝ այնչափ օրինաւոր յոյսերն և ամենաբարձրանքներն ի դերև հանէ։ Ինչ։ Կեսար՝ որ բոլոր իր մեծութիւնները ժողովրդեան պարտաւոր էր, իր սուրն ի կողմն ունենալով՝ քաջուելո՞ էր Պոմպէոսի առջև։ Ոչ, որ ծերակուտին խռովարար և փոքրագոյն մասին ձեռք հլու գործիք մ'ըլլալով, իրաւունքն ու արդարութիւնն առ ոտն կը կոխէր։ Պոմպէոսի որոնցմէ իսկ ըսուս խոստովանեցան թեան Սիկերոնի իր յաղթութենէն վերջն անգութ և վրէժխնդիր բռնաւոր մը պիտի ըլլար։ Քանի մ'ընտանեաց շահուն համար աշխարհ կործանել պիտի տար։ և չպիտի կրնար հասարակապետութեան անկումն արգիլել՝ այնչափ հաստատուն իրաց վիճակ մը հիմնել։ որպէս զի բարբարոսաց յարձակումը դարերով ետ ձգուի։ Պէտք էր որ խոնարհէր այն կուսակցութեան առջև որ իրեն համար եղեռն կը համարէր աքսորեալներն ետ կանչելով Սիլլայի կատաղութենեն և Պոմպէոսի խրատութիւններէն պատճառած չարիքը դարմանելը։ Իտալիոյ ժողովրդոց իրաւունք տալը։ աղքատաց և հին զօրականաց երկիրներ բաշխելը և արդար կառավարութեամբ դաւառաց զարդացումն ապահովելը։ Այս խոնարհութիւնն անմնաութիւն պիտի ըլլար։ Խնդիրն իշխանութեան վրայ կուռող երկու զօրապետաց մէջ չէր։ այլ երկու հակառակ տարերաց՝ ժողովրդեան և ազնուականութեան մէջ եղած դատաստան մը։ Արիստոսի և Սիլլայի սարսափելի մրցման շարունակութիւնը։

Անհրաժեշտ պարագաներ կը գտնուին որ քաղաքագէտ մարդիկ անձնուրացութեան կամ յարատեւութեան կը դատապարտեն։ Ցուալի յամառութիւն մ'է իշխանութիւնը պինդ բռնել՝ երբ ոչ ևս կարելի է բարիք գործել, և անցեալն ներկայացուցիչ ըլլալով այնպիսի կուսակիցներ միայն ունենալ որք միայն զեղծմամբ կապրին։ Սակայն վատութիւն և ոճիր մ'է իշխանութիւնը թողուլ, երբ մէկը նոր թշուառանի մը ներկայացուցիչն և լաւագոյն ապագայի մը յոյսն է։ Ը

ԿԵՍԱՐ ՌՈՒԲԻԿՈՆԷՆ ԿԱՆՑՆԻ

Կեսար իր որոշումն ըրաւ։ Գաղղեոյ աշխարհակալութիւնը չորս լեգէոնով սկսաւ, սիրելեաց աշխարհակալութիւնը միայն մէկ լեգէոնով կ'ըսկսի։ Նոյն Արիմինիոնի կը տիրէ, որ Իտալիոյ ամենէն կարևոր ամրոցն էր Կիսալպեանց կողմէն։ Ասոր համար Կ։ Հորտենսիոսի հրամանատարութեամբ վաշտ մը փոքրաքանակ հարիւրապետներ ու զօրականներ կը ղրկէ, և իր հեծելազօրաց մէկ մասը ճանապարհին վրայ կը շարէ։ Երեկոյին ակարութիւն մը պատճառելով իր հրամանատարներէն կը բաժնուի, որք սեղան նստած էին։ քանի մը բարեկամաց հետ կառք կը նստի և իր յառաջապահ զօրաց հետ կը միանայ։ Ռուբիկոն գետակին ափն հասնելով, որ իր կառավարած երկրին սահմանն էր և զոր օրէնքը կարդալուր անցնիլ, վայրկեան մը կը կենայ իրրև ապարտիւ ըլլուած, և իր երկիւղներն Ս։Պոլճոնի և մերձակայից կը յայտնէ։ Երկնից վրայ դիտաւոր ասաղ մը կը տեսնուի, Իտալիոյ վրայ դալիք թշուառութիւնները կը դուշակէ, և միտքը կը բերէ նախընթաց գիշերն իր խիղճը տանջող երազը, որուն մէջ կը տեսնէր թէ իր մայրը կը բռնադարձ։ Ոչ ապաքէն հայրենիքն ալ իր մայրն էր։ և իր դատին արդարութեան ու նպատակներուն մեծութեան հակառակ, ոչ ապաքէն իր ձեռնարկած գործը հայրենեաց վրայ յարձակում մ'էր։ Բայց հմայք, ապագայից հաճոյական մեկնիչները, կը հաստատեն թէ այս երազն աշխարհի տիրապետութիւնը կը խոստանայ իրեն, և թէ այն անկեալ կիրը երկիրն էր որ ամեն մահկանացուաց մայրն է։ Յանկարծ նոր երևոյթ մը կը ներկայանայ կրսեն Կեսարու աչքին։ բարձր հառակով մարդ մը կը նշմարէ որ թմբուկով մը պատերազմական երգեր հնչեցընելով՝ զինքը դեռատկին միւս ափը կը հրաւիրէ։ Ա՛ռ ատանուս մը կը դադրի, Կեսար յառաջկերթայ և Ռուբիկոն անցնելով կը դոչէ «բաղդին խաղն ակսած է, երթանք ուր կը կոչեն զմեզ Աստուածոց հրաշքները և իմ թշնամեացս անիրաւութիւնները»։ Շուտով Արիմինիոն կը հասնի և առանց հարուածի կառնու։ Հռոմաքաղին պատերազմը կ'սկսի։

Պատերազմին բուն հեղինակը զոյն հրատարակողը չէ, կրսէ Մոմթեսքիէօ, այլ նա՛ որ պատերազմը հարկաւոր կընէ։ Մարդ մ'օրէնքի հանձար և գօրութիւն ալ ունենայ, չկրնար՝ ըստ հաճոյից ժողովրդեան հեգեղներն յարուցանել։ սակայն երբ հասարակաց ձայնը զինք կը նշանակէ, պետութեան նաւն ընկղմող փոթորկին մէջ կերևի, և միայն նա կրնայ անոր ընթացքն ուղղել ու նաւահանգիստ հասցնել։ Որեմն Կեսար չէր հռոմէական ընկերութեան այս ծանր խառնակութեանց հեղինակը, այլ ինքն անոր անհրաժեշտ նաւուղին եղած էր։ Եթէ այսպէս չըլլար, իր անհերևոյթ եղած ատեն պէտք էր որ դարձեալ ամենայն ինչ բարեկարգութեան մէջ մտնէր։ Ընդհակառակն իր մահուամբ բոլոր տիեզերք ամեն տեսակ պատերազմի աղետից մատնուեցան։ Եւրոպա Ասիա և Աֆրիկէ՝ անցեալն և ապագային մէջ արիւնահեղ մրցմանց տեսարան եղան, և հռոմէական աշխարհը խաղաղութեան երես չտեսաւ, մինչև որ Կեսարու անուան ժառանգն անոր դատն յաղթանակել չուզեաւ։ Բայց ոչ ևս կարելի եղաւ։ Աւգոստեայ Կեսարու գործը նոր ելն տեղը բերել։ Հատան և չորս տարուան քաղաքային պատերազմն ազգին զօրութիւններն սպառած և բնաւորութիւնները մաշեցուցած էր, անցեալին մեծ սկզբամբք անեալ մարդիկ մեռած էին, կենդանի մնացողներն ալ ամեն կուսակցութեանց ծառայած էին։ Նոյն իսկ Աւգոստոս յաջողելու համար իր ընդունած հօր (Կեսարու) սպանողաց հետ համախոհ եղած էր։ Ներքին հանգուցումները մարած էին և աշխարհ խաղաղութեան ցանկալով ոչ ևս կը պարունակէր այն տարրները որք պիտի նեղէին Կեսարու, ինչպէս որ դիտաւորութիւն ունէր, հասարակապետութիւնն իր հին փառաց և ձևերուն մէջ վերահաստատել, նոր սկզբանց վրայ։

Թիւլերի 26 մարտ 1866 ՆԱԲՕԼԷՕՆ

ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Կ։ Պոլիս 20 մայիս։

Աբժէթլեթոյ բարեւոք դրութիւնը կը շարունակէ, մասամբ իւրք եւրոպական պատերազմի մը առաջքն առնելու համար մեծ տերութեանց ըրած ջանից և մասամբ իւրք ալ Ընդհ։ պարտուց յուլիսի կարտներուն (քուրն) վճարումը մնաեռնալուն պատճառաւ։ Այս առթիւ չորեքշաբթի առաւօտ Լեվանթ—Հերալտն հետեւեալ կերպով կը հաշուէ յառաջիկայ յուլիսին կայսերական դանձուն ընելիք վճարումները։ տակաւին չփոխուած 500 000 լիրայի չափ հին քսնսուլեաներու տակսը 15·000 լիրայ։ արտաքին փոխառութեանց յուլիսին վճարելի վեցամեայ տոկոսը 1 միլիոն լիրայ ընդհ։ պարտուց նմանապէս 1 միլիոն։ Ասոնցմէ զատ մնացած հին քսնսուլեաներուն գլխաւորները կը պահանջուի, և և ընդհ։ պարտուց 0,0ին 2 բարձմանը համար 320 000 լիրա պէտք է, բայց ասանք կրնան ետ մնալ։ Սակայն վերոյգրեալ 2·020·000 լիրայի մօտ անհրաժեշտ վճարելի դումարէն արտաքին փոխառութեան յատկացեալ 1 միլիոնին տեղ մնացեալ եկամուտներ տահմանեալ ըլլալով, կը մնայ 1 միլիոնը գտնել մինչև ամիս մը։ բայց Լեվանթ—Հերալտ կըսէ թէ այս գումարը տակաւին պատրաստուած չէ և մինչև երեքշաբթի օրը դեռ յիշեալ վճարմանց տեղ ստակ ղրկուած չէ Օսմանեան Պանքային, որոյ ձեռամբ կըլլան այն վճարումները։ Իսկ կառավարութեան ձեռքի պարտքերը 5 միլիոն լիրայէն աւելի են, որով ընդամենը 6 միլիոն լիրայէն աւելի պատրաստ դրամի պէտք ունի այս միջոցիս։ Անդրկական լրագրին յոյս կուտայ թէ մինչև որ կայ օնեներն ստուգուին, թերևս կամ նոր փոխառութեամբ կամ Եգիպտոսի փոխարքային յաջողութեան գործը կարգի դրուելէն եկած դրամական հատուցմամբ՝ վճարելի գումարներուն մէկ մասը պատրաստուի։ Բայց այսուամենայնիւ անուրանալի է որ այս տարուան հաշուեցուցին բաց մնալուն և ծովային ու գինուորական պատրաստութիւններն աւելնալուն պատճառաւ գանձային վիճակն ալ երթալով ժուաբին կըլլայ։

Անցեալ շաբթու արտաքին փոխառութեանց վերատեսչութիւնն Ընդհ։ պարտուց վերատեսչութենէն բաժնուեցաւ, և առաջինը գանձուց պաշտօնեին, իսկ երկրորդը դարձեալ Բանի փաշային յանձնուեցաւ։ Այս պատճառաւ Ընդհանուր պարտուց վերատեսչութեան գործակալներէն ոմանք ճանրուեցան, ոմանք ալ մաքսատան դերատեսչութեան գործակալներէն փոխադրեցան։

Տաճկաստանի մէջ եղած բանակին է 1864-5ին 198 222 կենդրնոր և 1865-6ին 452·779 կենդրնոր։

Փոխանակութիւնը սուղ է միշտ, անգղիական լիրան 112 ղուրուշ և 20 ֆրանքոցը 88 ղուրուշ 3 փարայ։ Լիրայի ոսկիան 4 3/8 ղուրուշ։ Եղաւ։

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՌՕՏ

ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆԻ

ՎԱՒԵՐԱՑԵԱԼ

Յազգային Ուսումնական խորհրդոյ Կեդրոնական Վարչութեան

Գին 16 ղուրուշ

Կը ծախուի Ի գրատան Փարիզու Ուզուն—Զարշը թիւ 400։ և ամեն Հայ գրավաճառաց քով։

Փարիզու գրատունն այս ամենօգտակար հեղինակութիւնն ալ գնելով ու տպագրելով իր տպարանին մէջ լայնցոյց իւր թուարանութեան վերաբերեալ գործոց հաւաքումը։

Այս թուարանութիւնը յիրաւի խիստ կարևոր պիտոյք մըն էր գպրոցաց համար, և ինչպէս որ իւր Արդէն հեղինակն ալ յառաջարանին մէջ գրած է, այս համառօտ կամ գործնական թուարանութիւնը միւս երկհատոր թուարանութեան (որ Փարիզ տպուած է) առաջնորդ համարուելով խիստ օգտակար պիտի ըլլայ ամեն աշակերտաց, որուն զինն ալ տպագրական արտաքոյ կարգի ծախուց ներածին չափ չափաւորուած է։

Արդէն Ս։ Միքայէլեանի թուարանական երկասիրութիւններն արժանաւոր ընդունելութիւն գտած են Այդին մէջ, և տարակոյս չկայ որ այս համառօտ թուարանութիւնն ալ անոնց կարգը պիտի անցնի։

ԾՈՒՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Յառաջիկայ երկուշաբթի օրը՝ մայիս 22, Հելքեթի Խայրիէի բաժանորդաց տարեկան ընդհանուր ժողովը պիտի գումարուի Թիմարէթի պաշտօնատունը, ուր առնուազն 10 բաժին ունեցողները կրնան ներկայ գտնուելիժամը 6ին միջոցները։

Իւսկիւտար Լճամիջ և Թոփանէ-լի՝ օղուս ըսուած կոմիրը՝ գեսարիներ կան ծախու։ ասոնցմէ տեղ առնել ուզողները կը հրաւիրուին Մեծ նոր խանի վերի դրանը մէջ թիւ 3 սենեակը Պարսիպեան Պ։ Գրիգորին հետ տեսնուիլ։ Նմանապէս՝ տուն ծախել կամ ծախու առնել ուզողներն ալ դարձեալ թէ որ կը հաճին կրնան հոն վերոյիշեալ անձին միջնորդութեանը դիմել։

ԹՈՒՂԹ

ԵՒ ԳՐՈՒԹԵՒՆ ՊԻՏՈՑՐՆԵՐ

ԶԻՆԻԼԻ ԽԱՆԻՆ ԴՌԱՆ ԿԻՑ ԹԻՒ 12 ԵՒ 14 ՄԹԵՐԱՆՈՑՆԵՐԸ

ԱՄԵՆԱԺԱՆ ԳԻՆԵՐՈՎ, ՄԵԾ ԵՒ ՄԱՆՐ ՎԱՃԱՌՈՒՄՈՒՆՔ

Յ։ ԱՐՇԱԿ ԵՒ ԸՆԿ։

Պատիւ ունին արդոյ հասարակութեան ծանուցանելու, որ ամեն տեսակ թուղթեր և գրութեան պիտոյքներ, ինչպէս տետրակներ, կողմանցներ, ընդօրինակութեան մատեաններ, գրիչ, մելան, կնքամոմ, կանոն, գրաւազ, եւայն եւայն Եւրոպոյ գործարանաց հետ ուղղակի յարաբերութեանց շնորհիւ կարող են պարոյ ամեն թղթավաճառներէն աւելի ժամն գներով ծախելու թէ մանուկով և թէ հատով ուզողներու։ Հասարակութեան դիւրութեանը համար վերջին գիները օրինակներուն վրայ նշանակուած են, մանուկով կամ շատ առնողներուն համար օրինաւոր զեղչերուն պայմանաւ։ Գաւառներէն թուղթ եւայն ուզողները կրնան դիւրութեամբ ստանալ, և այնպիսեաց օրինակներն ալ կը զրկուին, ծախքը իրենց վրայ ըլլալով։ Նամակները պէտք է վճարուած ըլլան։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԴՐԱՄՈՑ ԱՐԺՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ 21 ՄԱՅԻՍ	Շաբ. 14	Բ. 16	Գ. 17	Դ. 18	Ց. 19	Ուր. 20
	Ղրշ.	Ղրշ.	Ղրշ.	Ղրշ.	Ղրշ.	Ղրշ.
Ֆրանսական լիրա Մէջ	104.10	104.10	104.10	104	104	104
Բանկոց արծաթ						
Ընդհամը ուժեմի	33.38	35.6	34.22	34.1	34.36	34.36

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ 21 ՄԱՅԻՍ

ԱՐՄՏԻՒ

Ցորեն Թայլան կարմիր	—
» Խամայիլ »	—
» Բուլ. Պալէրք	24—25
» Կալաց	—
» Վառնա	25—26
» Խարայիլ կակուղ	18—21
» Կալաց »	20—24
Գարի Աղ »	23—25
» Պալէրք »	23—25
» Վառնա »	24—25
Եգիպտացորեն Կալաց	—
Գարի	11—12

ՄԵՏԱՂՆԵՐ

Պրուսա կարմիր թէֆթ	540—550
» երկան »	560—570
» խողակ չոր	—
Շաքարի հօխան ֆրանք	60—62
» 4 պաճախ »	—
» Խարապաղ »	—
» Պարկաս »	52—54
» Երկրորդ »	—
» Մահալըճ »	—
» Պանտրմա »	—
» Կէրմէ »	—

ՆԵՐՔԻՆ ԲԵՐՔ

		Ղուրուշ
Բամբակ Պալէրքէսէր	հօխայ	— 9
» Կէյմէ	»	—
» Ադանա	»	—11
» Ռուսատան	»	— 8-10
Բուրդ Էնկիւրի լուացված	»	—17
» » չլուացված	»	— 8
» Պալէքէսէր չլուաց.	»	— 8-10
Ճէյրի Էնկիւրիւ	»	—15-20
» Թոքատ	»	—13
» Զորում	»	—13
Մաղը սեւ	»	—13
» Ճերմակ	»	— 7
Թիֆթիք Էնկիւրիւ	»	— 40
Աֆիոն Պալէքէսէր	»	—190
Քիլիբ Տերեւ բանուած	»	20—24
Սալէպ Տաճկաստանի	»	13—14
Մեղրամոմ դեղին Տրապիզոն	»	—23
» » Անատոլու	»	—22
Սուսամ Բումէլիի	»	—
Կտաւատի հունտ Բումէլիի Քիլէ		—
» » Պանտրմա	»	—
Ձէթ Այվալըք	հօխայ	— 7-10
» Կիրիտ	»	— 7
Աճառ (Սապոն) Դանտիա	»	— 6
» » Միտիլլի	»	— 5
Բրինձ Եգիպտոս Բէշիտ	»	— 4
» Տիմիաթ	»	—

ԱՐՏԱՔԻՆ ԲԵՐՔ

		Ղուրուշ
Խանվէ Ռիս հաւ Գափ. 100	հօխան	950—1050
» Մատթին »	»	—
Շաքար գլուխ 6-10 լ. կնդ.	»	—
» Փոչի (Թօզ)	» »	—
» Հոլ. գլուխ	» »	—300
» Փոչի	» »	—250
Գաղղ. գլուխ	» »	—290
» Փոչի	» »	—246
Անագ (գալայ)	» »	—680
Պղպեղ (սիլիֆէ)	հօխայ	— 6
Լեղակ (չիվիա) Պէնկալա	»	—135
» » Մասրաս	»	—120
Անուշադր (Նուշատը)	»	— 6-10
Պղպատ (Զէլիք)	անտուկ	—180
Կապար (Գուրշուն)	»	— 3-21
Թիմիզ (Թէնէքէ) զոյգ անտ.	»	—360
Զինք սախտակ թիւ 7—12 Հայ		— 6-11
Երկաթ Անգ. ձողաձեւ	կնդ.	68— 70
» Բեւեռոց	»	72— 73
» Տախտակ 1—14	»	100—110
» Բոլորակ	»	135—140
» Ռուսիոյ	»	120—130
Քարֆիձա Վարիկ 39 Հայ.		— 98
Խսթիւպէճ ձէն. զոյգ	Մնտ.	—250
» Գէրմ.	»	—180
» Թրիէսթ	»	— 80
Սրառմաչէթ Վիէննա	հօխան	— 15
» Թրիէստ հաւ Գաղղ.	»	— 14

Այս լրագիրը չաբաթն երկու անգամ կելլի Հորեքշաբթի եւ Շաբաթ օրերը։ Ով որ կուզէ կրնայ ստորագրուիլ Կ. Պոլիս Զինիլի խանը լրագրոյս գրասենեակը։ Իսկ դուրսերը հոգաբարձուներն են։

ԻԶՄԻՐ. Ցարուբիւն աղա Տիտեան.
ԵԳԻՊՏՈՍ. Պօղոս Հէֆէնտի Կարապետեան.
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ։ Մանտոսի Սուրիաս աղա Գալուստեան։
ՏՐԱՊԻԶՈՆ. Պ Խաչատուր Էլմասեան։
ԿԱՐԻՆ. Կարապետ պատուելի Զաքարեան.
ՀԱԼԷՊ. Նիկողայոս աղա Տէր Մարգարեան.
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Աբրահամ աղա Արա խաչ բան.
ԹԷՔԻՐՏԱՂ. Ցարուբիւն աղա Ճամճեան.
ՎԱՆ. Գրիգոր աղա Խաչանեան.
ԵՐԶՆԿԱ. Ընթերցասիրաց Թանգարան.
ԱՏԱԲԱԶԱՐ. Մանտեսի Ցակոբ աղա Տ. Գրիգորեան։
Ուրիշ քաղաքներէն ստորագրուիլ ուզողները՝ այս տեղերէն մէկուն հետ կրնայ բղրակցիլ։

Խմբագիր-Տնօրէն

Կ. Ս. ԻՍԹԻՒՃԵԱՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՑ

Կ. ՊՕԼԻՍ ԶԻՆԻԼԻ ԽԱՆ